

Trávníček, František

K ruským, jihoslovanským a polským prvkům v slovenštině

In: Trávníček, František. *Příspěvky k dějinám českého jazyka*.
Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a
národní osvěty, 1927, pp. [59]-106

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118665>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V.

K ruským, jihoslovanským a polským prvkům v slovenštině.

Ruské prvky.

25. Zřejmý je původ mnohých ruských slov ve spisovné slovenštině. Jsou to slova přejatá až v nové době a vyskytují se u dosti mnohých slovens. spisovatelů v různé míře. Toto přejímání rus. slov lze dobře pochopiti, když máme na mysli pronikavý vliv rus. literatury na literaturu slovenskou a čilé styky rusko-slovenské v době obrozenské vůbec.

O slovech z ruštiny psal S. Czambel, *Príspevky k dejinám jazyka slovenského* (Budapešť 1887), 70 sl., — V. Jagić v *Jag-Arch.* XXXI, 622 sl. a stručně Jos. Jirásek v *Průdech* VIII, 478 sl.

Jagić podává seznam slov v VII. svazku sebraných spisů Hurbanových. Vedle slov skutečně přejatých z ruštiny uvádí nejen slova, jichž se užívá v lidové mluvě — jak praví Jirásek l. c. 484 pozn. —, nýbrž i slova, jež jsou běžná v jiných nářečích čes. jazyka. Ta nejsou beze vši pochyby přejata z ruštiny, nýbrž jsou to slova, jež má čes. jazyk — buď celý nebo jeho některá nářečí — společná s ruštinou; na př. *poduška, hranica, násilie, lnít, reptal, pokolenie* a j. Takovýchto „ruských“ slov našli bychom arcit v čes. jazyce velmi mnoho; vždyť jde z největší části o prastará slova, jež se v češtině a v ruštině zachovala. Jsou to tedy nikoli „Rusismen“, nýbrž „russisch-slovakische Parallelen“, jak jindy praví Jagić; ale nejen paralely rusko-slovenské, nýbrž často rusko-české vůbec.

Avšak i ta slova z oněch paralel rusko-slovenských, jež se vyskytají v lidové mluvě slovenské, ale nikoli i v jiných nářečích čes. jazyka, sotva jsou přejata z ruštiny. V době nové si nelze rozšíření rus. slov v lidové slovenštině dosti dobře vysvětliti; šlo

by o slova proniklá do lidové mluvy z jazyka spisovného. Nevím však, lze-li zejména pro starší dobu předpokládati tak silný vliv literatury na prostý lid. Mohlo by jíti o přejetí v dobách dávno minulých, ale i tu lze pochybovati, že by byl býval vliv ruštiny na slovenštinu tak pronikavý. Skutečně přejata by mohla býti jen slova, jež se vyskytují ve východní slovenštině, protože tam je styk slovenské mluvy s ruskou (maloruskou) dosti čilý. Pak by arcit táž slova v jazyce literárním byla přejata z ruské mluvy spisovné v době novější, východoslovens. slova pak přímo z živé mluvy ruské v době novější nebo starší. Pokud však jde o slova středoslovens. a západoslovenská, jsou to beze vší pochyby slova domácí a shoda s ruštinou je nahodilá, jsouc výsledkem přirozeného vývoje lexikálního, jímž se slovans. jazyky časem od sebe z části různě odlišily, takže se jeden jazyk nebo jeho část shoduje dílem s tím nebo s těmi jazyky slovanskými, dílem s oním nebo s oněmi. Je to v podstatě též vývoj, jaký pozorujeme i po jiných stránkách jazykových.

Skutečně z ruštiny přejatá jsou slova, jako *činovník*, *čuvstvovat*, *dejstvovat*, *podarok*, *poryv*, *prelest*, *srok*, *učredenie* (změněno hláskově z rus. учреждение), *žarkýj* a j. V novější literatuře slovenské jich velmi ubývá, protože i vliv ruské literatury velmi slabne a protože i styky rusko-slovenské vůbec jsou mnohem slabší než v začátcích slovens. literatury.

26. 1. Z hláskových jevů, jež bývají pokládány za rusismy, je nejdůležitější spojení *teret*, t. zv. plnohlási, za praslovans. *tert*, za něž má celý český jazyk zpravidla *trét* (*trét:triet*); na př. staročes. *dřevo*, *mřížě*, *mřieti*, *vřed*, *vřieti* atpod. Srovn. u Gebauera v HistMl. I, 26 sl.

Podoba *teret* je v slovenštině dosti rozšířena. Czambel uvádí v Reči 155 z východ. slovenštiny tato slova: *čerevička*, *čerevo*, *čereňovi*, *čeres*, *čerjeslo*, *čirida* (vedle *čreda*), *širidlo*, *džiridlo* (vedle *žredlo* a *džredlo*). Pokládá jejich *teret* za rusismy. Dále připomíná Czambel středoslovens. *čerieslo*, *čeriada* a *čerešňa*; i v nich spatřuje rusismy. Polívka v LF. XXXIV, 32 uvádí hrozenkovské *čerepy*, *čereva*, *čerešňa*¹ (z Bartošovy D. I, 41). Lze dodati podobné případy

¹ Polívka má tiskovou chybou *čerešňa*.

ze západ. Slovenska: *čerešna* (!) vedle *črevo*, *črep* ze Smolence a z Nádaše Vážný SbornMatSlov. III, 127; *čerešna* vedle *črevo*, *strevo*, *strep* z Osuského tamt. 131; *čerešna* v. *črevo*, *črep* z Hradiště tamt.; *čerep*, *čerevo* z Brezové a z Myjavy tamt. 136.

2. Polívka l. c. 32—33 namítá proti Czambelovi, že východoslovens. slova není třeba pokládati za rusismy, protože tytéž nebo podobné případy jsou v střed. slovenštině, ba i na Moravě v nářečí kopaničářském, jež za rusismy míti nelze. S právem; srovn. i slova západoslovens. *Čere-* se podle Polívky vyvinulo z čes. náležité podoby *čre-* „sekundárně“; shledává se takové sekundární *čere-* v bulh. i v srbsčině¹, kde o rusismech nelze mluvit. Dodal bych k tomu, že se *čre-* změnilo v *čere-* epenthesí samohlásky *e* právě tak, jako se starší *črný*, *črstvý*, *črt*, *črpati* změnilo v *černý* (středoslovens. *čierný*), *čerstvý*, *čert*, *čerpati*. Příčinou epenthese je nesešná výslovnost skupiny *čr-*. Vyslovíme-li *čr-* vedle *čl-* nebo *br-* atpod., cítíme docela zřetelně, že je vyslovení skupiny *čr-* nesešnější než skupin jiných. Tím si vysvětlíme, že *teret* vzniklo zpravidla jen v slovích s *čr-*, nikoli v jiných slovech s praslovens. *tert*. Kdyby byl *teret* rusismus, nedovedli bychom si dobře vyložiti, proč se nevyskytá na př. *bereh*, *umeriet* atd. A že se *teret* vyskytá jen v slovenštině, toho příčinou je ta okolnost, že se skupina *čr-* v ostatních nářečích časem zpravidla změnila v *tř-*, *stř-* (*třevo*, *střevo* atd.). Změna *čř-* v *tř-* (*stř-*) vznikla také pro snazší výslovnost. A ještě jedním způsobem si jazyk odstraňuje tuto obtížnou skupinu, totiž změnou *čř-* v *č-*, tedy vysutím *ř*; srovn. laš. *čevo*, *čapan* nebo *čepaňa* nebo *čepuň* Bartoš Dial. I, 110, Loriš 26; valaš. *čevo* Vlk Krampotů 110. Obě tyto změny podporují mínění, že i slovens. *čere-* (*čerie-*) vzniklo z *čre-* (*črie-*) pro usnadnění výslovnosti a že to tedy nejsou rusismy.

V HistMl. I, 29 uvádí Gebauer z MVerb. *ceresla*, t. j. buď *čerěsla* nebo *čeriesla*. Nejde-li o chybu, je prý to „archaismus, který se pravidlu obecnému nějak vymkl“. Ale o archaismu nelze mluvit, protože *teret* není nějaká starší podoba česká k obvyklému *třet*. Vykládám si ono *čerěsla*, *čeriesla* právě tak jako slovens.

¹ K příkladům Polívkovým bych dodal *čerivo*, *čerip*, *čerišna* v nářečí žumberackém; srovn. Skok v JagArch. XXXII, 375.

čerieslo, t. j. epenthesí z *črěsla*, *čriesla*. Dokud se drželo *čr-*, *čř-*, bývala epenthese snad v celém jazyce; když se pak *čř-* změnilo v *čř-*, epenthese zanikla, protože nesnadná výslovnost byla odstraněna jinak. Onen staročes. doklad z MVerb. není zcela jistě rusismus; a to podporuje připomínaný Polívkův výklad o slovech slovenských.

Východoslovens. *džiridlo* (vedle *žiridlo*) má *dž* bez pochyby vlivem ruštiny (Polívka l. c. 33). Proti ostatním slovům je zde za praslovans. *teret* spojení *tirit*. Mám zato, že vzniklo z podoby *ri* epenthesí samohlásky *i*. Podoba *žiridlo* (a vlivem ruským *džiridlo*) je pak ze starší podoby *žriedlo* změnou *ie* v *i*, *i*; srovn. dále v § 27a. Tedy ve skupině *čre-* vzniklo epenthetické *e*, ve skupině *čri-* pak epenthetické *i*. To lze dobře pochopiti¹.

Srovn. ještě v § 29s.

3. O středoslovens. *o* za *jery viz* v § 29; o *l* za *dl* v § 33a a o nedostatku *ř* v § 33s.

27. 1. Na území východoslovenském se vyskytají nepochybné rusismy, protože se tu slovenština ode dávna stýká s ruštinou (maloruštinou). Jsou dvojí: jednak rusismy přejaté Slováky hlavně v době novější, jednak rusismy zbylé při poslovenštování ruštiny. Obojí rusismy se vyskytují na různých místech v nestejně míře podle toho, jak Slováci od původu podléhají vlivu svých ruských sousedů a zejména jak se Rusové od původu vzdávají své mluvy a přizpůsobují slovenštině. V tomto druhém případě třeba rozlišovati území pohraniční, kde se do dneška stýká slovenština s ruštinou, a ostatní území východoslovenské. Vzájemný vliv obou jazyků na sebe je na těchto dvou různých místech různý; ruština uprostřed slovenského živilu podléhala a podléhá slovenštině mnohem více než na rozhraní rusko-slovenském. Srovn. k tomu výklady a doklady u Czambela v Reči 116 sl., 131 sl., 147. sl., — u Brocha Studien a zvláště ve Weitere Studien 57 sl., 80 sl. a u Polívky v LF. XXXIV, 22 sl.

2. Ve většině případů je otázka rusismů jasná. Tak v nářečí vsí Dubravky a Falkušovci jsou na př. tyto znaky zcela jistě ruské:

¹ Pastrnek Beitr. 287 vykládal *teret* vlivem maďarským. Czambel Reč 155 pozn. ukázal, že to není dobře možné.

koncovky složené flexe *-oho, -omu* (*dobroho, dobromu*) (východoslovens. *-eho, -emu*); *mezi* (východoslovens. *mezi*). Popis tohoto nářečí je u Brocha ve Stud. V nářečí sotáckém v Koromli a v okolí jsou na př. tyto rus. prvky: inf. na *-t* (východoslovens. na *-e*); 3. os. plur. na *-t, budú* atpod. (východoslovens. *budu...*); *iz* (východoslovens. *z, ze, zo*). Popis u Brocha ve WeitStudien.

Broch ve Weitere Studien 57. sl. a 80. sl. uvádí ze sotáckého nářečí v Koromli několik hláskových jevů ruských, zejména pak zvláštní výslovnost bývalého *y*, již označuje *ω*. Ale tu jde o nářečí v přímém sousedství s ruštinou a zcela nepochybně původně ruské, jež se poslovenštilo (l. c. 100 sl.).

Tyto a pod. rusismy se vyskytují ve východ. slovenštině jen jako odchylky — tu častější, tu ojedinělé — od stavu, který je pravidlem.

3. Někdy však mohou býti pochybnosti o tom, co je pokládáno za rusismus. Tak na př. Czambel (Reč 164) pokládá za rusismus *pro*, jež se vyskytá vedle nejčastějšího *pre*. Mně to není zcela nepochybné. *Pre* má veskrze jen střední slovenština, kdežto v západní slovenštině je také *pro*. Východ. slovenština se v lečems blíží západnímu nářečí slovens.; na př. v tom, že má zpravidla za jery *e* a instr. sing. fem. na *-u*, nikoli na *-ou* (*ženu, dušu* atd.). Nemám proto za nemožné, že i *pro* ve vých. slovenštině je původu domácího, nikoli rusismus.

Jisté není rusismus *č* místo *c* ve slově *onučky*, jak myslí Czambel Reč 160. Je pravda, že praslovans. tvar byl *onutjьka* a že za *tj* čekáme *c* jako v slově základním *onuca* (z *onutja*). Ale není to jediný případ, kdy se v odvozeninách od slov s praslovans. *tj* vyskytá *č*; srovn. na př. *noc: noční, koc-úr: kočka, Olomíc: Olomučánin (Olomučany), olomučský, svičca: svičeka* atpod.; viz u Gebauera v HistMl. I, 499 a u Zubatého ve SbornFil. I, 133, 134 pozn., 150. Je to *č* analogické. Pro domácí původ *č* v slově *onučka* svědčí zcela nepochybně okolnost, že se toto slovo vyskytá po celém jazyce. Domnívati se, že tu *č* proniklo z východ. slovenštiny do ostatních nářečí čes. jazyka, nebo že je ve vých. slovenštině *č* vlivem ruským, ale jinde že vzniklo vývojem domácím, není možné.

4. Czambel v Reči 151 ne dosti určitě myslí na ruský vliv při střídnici *i* za dlouhé *ě* (*bida, vira...*) a *'é* (*chlěb, mřiko* atpod.),

jež se vyskytuje kolem Prešova v Šariši a odtud na východ. Jinde je pravidlem *e* nebo *je* (*je*), na př. *dzevka, dzera, mleko, bjeda, povjem* atd. Polívka v LF. XXXIV, 29 myslí, že to rusismus je. Není to však zcela nepochybné. Šarišské nářečí má za bývalé krátké *ě*, *'e* střídnicí *e* jako ostatní východní slovenština; na př. *reč, dzeci, sedzel na švece*, atpod., srovn. Czambelovy ukázky v Reči 253 sl. V maloruštině je však *i* veskrze, za bývalé krátké *i* dlouhé *é* a *'e*; na př. *sobi, po čaši, ku ženi, piňazi* atpod.; viz ukázky Czambelovy v Reči 459 sl. Proto se mi zdá, že východoslovens. *i* je původu domácího, nikoli rusismus; tedy taková střídnicí jako na př. středočes. *í*, jenže časem zkrácené. Tu se východ. slovenština shoduje s částí západní slovenštiny, jak pozorujeme i jindy, a odlišuje od slovenštiny střední; srovn. sub 3. Arciť to je zvláštní, že v západní části východoslovens. území je veskrze *e, je*. Lze to však přece jen pochopiti jako rozdíly krajové; z toho, že je východní slovenština po mnohých stránkách dosti jednotná, neplyne ještě, že by v ní nemohly býti krajové rozdíly dosti význačné. Podobně na př. na území hanáckého nářečí jsou dosti pestré rozdíly: *y* vedle *e*, (*ryba:reba*), *u* vedle *o* (*kus:kos*), *ó* a *ú* za *ü* (*móka:múka*), *é* za *ý* vedle *í* (*pécha:pícha*); viz v mých MorNář. § 6. sl. Jako rusismus lze *i* pochopiti tuším mnohem těže, protože ruština má stejnou střídnicí za krátké *i* za dlouhé *é*, kdežto šarišská slovenština má střídnicí různé podle kvantity. Tyto nesnáze jsou jak při mínění, že *i* přejala původní Slovinci od Rusů, tak při mínění, že si původní Rusové při poslovenštění ponechali z části svou ruskou střídnicí.

5. Polívka l. c. 30—31 pokládá za rusismus střídnicí *i* za *e* v zavřené slabice, jež se vyskytá jako *i* za *ě* v šarištině a dále na východě v sousedství nářečí maloruského; na př. *remiň, žim*, partic. *prinis, priviz, privid*.

Bulharské prvky.

28. Velmi mnoho bulharských zvláštností viděl v slovenštině bulharský slavista Conev. Ve spise История на български езикъ (Университетска библиотека, книга 8, София 1919) 49 sl. uvádí několik hláskových jevů a 52 sl. mnoho slov. Jsou to podle něho shody mezi slovenštinou a bulharštinou vzniklé v době, kdy Slovinci

přímou susedili s Bulhary. Ba Conev jde dále a domnívá se (str. 61), že „slovenský jazyk byl v 9. stol. jistě spíše jihoslovenský než západoslovenský“.

Tuto domněnku rozebral po stránce lexikální St. Mladenov ve spisku Български къмъ словашкия рѣчникъ (съ особенъ огледъ на хипотезата за словашко-българско езиково единство), Sofia 1925. Výtah z ní podal Menšík v ČasModFil. XII, 180 sl. Stručněji probral Mladenov ony lexikální shody ve Slavii II, 419.

Podle Mladenovova úsudku Conevův materiál, ač je hojný, nikterak nesvědčí o tom, co z něho vyvozuje Conev. S tím lze úplně souhlasiti. Vždyť většina slov, jež Conev pokládá za slovenské zvláštnosti, je běžná i jinde v češtině buď v celé nebo v některých nářečích; na př. *babka* (*koupiti za babku*), *brav*, *dobytce*, *zdechnouti*, *dojiti*, *mrholiti*, *mzda*, *neduh*, *obahniti*, *odčesnouti* (*roz-*), *osyka*, *žasnouti*, *pištěl*, *plešivec*, *kývati*, *příčka*, *schouliti se*, *skapati* (= *zahynouti*), *slehnouti se*, *stuliti se*, *stud*, *věno*, *záprtek*, *žilka*¹ a j.

Některá slova pokládá Conev za slovenská bez pochyby jen proto, že se odlišují hláskově od slov v jiných nářečích, v češtině, jak říká Conev. Na př. *dochnut* (tak u Coneva místo *-nut*), *omela*, *sedmorka*, *sloboda*, *žltenica*. To nelze u jazykozpytce ani dobře pochopiti. Což pak je slovens. *pätorý* jiné slovo než čes. *paterý* proto, že je tvořeno příponou *-oro-*, nikoli *-ero-*? Nebo je slovens. *viera* jiné slovo než čes. *vira* proto, že zachovalo *ie*, kdežto čeština je zúžila v *i*? Kdybychom užili Conevovy metody na př. o hanáčtině, došli bychom k výsledku, že většina jejích slov není v žádném nářečí čes. jazyka, protože by pak *cheba*, *reba* atd. nebylo totožné na př. se středočes. *chyba*, *ryba*, — *dob*, *kos s dub*, *kus* —, *stréc*, *dobré se strýc*, *dobrý*, — *loka*, *móka s louka*, *mouka* atd.

Pro Conevovu metodu je charakteristický případ se slovens. *neduh*; v češtině prý je to archaismus. A to že je důkaz pro bývalou slovensko-bulharskou jednotu? Conev jakoby si ani neuvědomil, že to naopak svědčí proti jeho domněnce.

I kdyby byly skutečné lexikální shody mezi slovenštinou —

¹ Protože se tato slova vyskytají v různých nářečích a tedy v různých hláskových podobě, uvádím je v čes. podobě spisovné.

nikoli češtinou — a bulharštinou, neznamenal by nic, protože v otázce příbuznosti slovans. jazyků jsou lexikální shody a neshody materiál velmi nespolehlivý; jsou z největší části původu pozdního.

29. O hláskových shodách, jež Conev shledává mezi slovenštinou — nikoli také mezi „češtinou“ — a bulharštinou, pojednává Mladenov ve Slavii l. c. jen stručně. Lze arcíť úplně souhlasiti s jeho odmítavým úsudkem, ale přece jen pokládám za nutné, probati ony shody podrobněji.

1. Slovens. a bulhars. $\tau = o$, $\text{ь} = e$ (str. 49). Proti tomu je jinde v čes. jazyce, myslí Conev, za oba jery *e*. Tu třeba míti především na mysli, že ne každé slovens. *o* je přímou střídnicí za τ , nýbrž že leckteré *o* vzniklo teprve časem ze starší střídnice *e*; že se *o* vyskytuje i jinde v češtině a že slovenština — střední — nemá *o* za τ veskrze (*ten, teraz* atd.), jak jsem vyložil v PříspHláš. § 21 sl.

Slovenskou střídnicí *o* bylo by prý možné pokládati za rusismus, ale ta okolnost, že je vedle ní také *a* a *e*, prý svědčí, že τ byla hláska „temná“ a že tedy jde o shodu s bulharštinou.

Částečně se střed. slovenština s bulharštinou shoduje, ale je otázka, zda je to výsledek bývalého blízkého sousedství, jakési jazykové jednoty. Uvážíme-li shora připomenuté okolnosti, nemůžeme souhlasiti s Conevem, nýbrž se přikloníme k mínění, že je to shoda nahodilá: Jery byly hlásky fyziologicky od ostatních samohlásek odlišné a proto jsou jejich střídnice v jednotlivých jazycích dosti různé; vždyť se *o* nevyskytá jen v bulharštině, v ruštině a v slovenštině, nýbrž také místy v lužičtině a v srbštině. Z toho vyplývá, že v jednotlivých jazycích vzniklo *o* samostatně, nezávisle na některém druhém jazyku. Jsou přece jiné shody mezi slovanskými jazyky, jež se vyvinuly až v pozdějších dobách a tedy zřejmě v každém jazyce samostatně; na př. ztráta nosových samohlásek (v češtině ještě nosové samohlásky kolem r. 900 byly); změna *g* v γ (*h*), srovn. v § 81; vznik koncovky *-m* v 1. os. sing., *dělám, prosím*... (srovn. v § 331); atpod. Proto se nelze ani domnívati, že je slovens. *o* za τ rusismus.

2. Středoslovens. *ä* za bývalé ξ (*päta, mäso* atd.) prý lze srovnávati se střídnicí některých bulhars. nářečí, označovanou τ .

Avšak z toho, že slovens. *ä* je úplně stejné s bulhars. *ъ*, nebo že je mu aspoň velmi blízké, nevyplývá to, co myslí Conev. Hláska *ä* (a před ztrátou nosovosti *ä̃*) je střídnice, kterou lze s velikou podobností pravdě předpokládati pro pozdější dobu praslovanskou ve všech slovanských jazycích, tedy i v celém českém jazyce. Srovn. v mém spisku Střidn. § 8. Z ní teprve časem vznikly střídnice dnešní a střed. slovenština se odchýlila v tomto vývoji od ostatních nářečí čes. jazyka tím, že z části zachovala *ä* do dneška. Pro toto částečné zachování původního stavu v slovenštině naprosto není třeba a ani lze předpokládati onu slovensko-bulharskou jazykovou jednotu. Taková domněnka by byla a priori snad možná jen tehdy, kdyby byla slovenština stejně s bulharštinou a odlišně od ostatních nářečí čes. jazyka nějak změnila původní stav.

Zachování *ä* je právě tak dialektický a tedy domácí jev jako na př. zachování *šč* v hanáčtině a *j*. nebo zachování *ie* v střed. slovenštině atpod.

3. Slovenština prý se shoduje s bulharštinou v tom, že má *r*, *l*, *srna*, *vrba*, *črv*, *žlč* atd. Čeština prý má sice také *srna*, *vrba* atd., ale *červ*, *černý*, *žluč*. Mladenov l. c. 418 připomíná, že bulharština má stejně s češtinou черни, червеж atpod. Podle toho by bylo lze mluvit spíše o jazykové jednotě česko-bulharské než bulharsko-slovenské. Je jisto, že se s bulharštinou shoduje částečně celý čes. jazyk, ale z toho naprosto neplyne, že byla nějaká jednotu česko-bulharská nebo slovensko-bulharská. Kdybychom každou shodu čes. jazyka s jiným slovans. jazykem vykládali jako následek jazykové jednoty, došli bychom k nemožným koncům. S polštinou se shoduje čes. jazyk na př. v tom, že měl za praslovans. *tj*, *dj* původně veskrze *c*, *z* (*noc*, *mezi*). S jihoslovanštinou má čes. jazyk společné *trat*, *tlat* za *tort*, *tolt* (*brada*, *hlava*) atpod. Tu je nemožné předpokládati několik jednot českého jazyka s různými slovans. jazyky. Toho si musíme býti vědomi, když mluvíme o shodách čes. jazyka nebo některých jeho nářečí s ostatními slovans. jazyky.

V našem případě však je zcela nepochybné svědectví, že ze shody mezi slovenštinou a bulharštinou nelze nic vyvozovati pro bývalou jednotu slovensko-bulharskou. Je pravda, že se většina nářečí čes. jazyka odlišuje od slovenštiny tím, že má *r*, *l* méně

často než slovenština; ale to je výsledek pozdního vývoje. V jazyce starých památek je ještě doloženo *črmák, črný, črpati, črt* atpod., t. j. *r*, kde je dnes *er*. Srovn. u Gebauera v HistMl. I, 289. Podobně je doloženo *člnek, chlm*, tedy *l*, kde je dnes *lu*; viz l. c. 295 a u Bergmanna v LF. XLVIII, 235¹. Rozdíl mezi slovenštinou a ostatními nářečími čes. jazyka je tedy nepůvodní, pozdní, zřejmě dialektický, nikoli vzniklý vlivem jiného jazyka.

4. Slovens. *a, ia* za praslovans. *ě*, a to zejména v germerské stolici; na př. *chliab* (tak se obyčejně píše; foneticky bychom psali *chliab* nebo *chljab*), *mliako, jam, driamať*. Více je rozšířeno *bladý, lavý, snah* (ve spisovné slovenštině jen tak).

V slovenštině se vyskytá *a* také za *e* původní nebo z jeru: *lad, lan, lahký*. Toto *a* sledujeme i v jiných nářečích čes. jazyka, zejména hojně v jihočes., na př. *lahky* („lehce“ = adverbium k *lahký*), *jahla, čalo* atpod. Viz v Gebauerově HistMl. I, 149 sl. a v mých PříspHláš. 48. To jistě neukazuje na nějakou jednotu mezi jihočeštinou a bulharštinou.

Po *l* se vyskytuje *a* za *ě* v čes. slovech *šlapati, šlápěje, článek, žlab, žláza*; viz u Gebauera v HistMl. I, 205. Slovesu *šlapati* odpovídá církevněslovans. *slěpati*; proti tomu je tedy v češtině nejen *a* za *ě*, nýbrž i *sl-* změněno v *šl-*. Po *l* se změnilo *ě* po celém území čes. jazyka již v době předhistorické (Gebauer HistMl. I, 198) v *e*. Jde tedy ve *šlapati* vlastně o změnu *e* v *a*, nikoli *ě* v *a*.

Slova *článek, žlab, žláza* vznikla z *člěнькъ, žлѣбъ* a *žлѣза*. Čekáme na ně v čes. jazyce po změně *ě* v *e* *člének, žleb, žléza*; druhé slovo se v této podobě vyskytá hojně dodnes, *člének* je doloženo (vedle *článek*) v češtině staré (Gebauer v HistMl. I, 205) a v slovenštině (*člienok* vedle *členok*), základní slovo *člen* pak žije jen v této podobě, a *žléza* bylo vedle *žláza* v jazyce starším (l. c.). Podobu *žláza* by bylo možné vykládati spřežením podoby *žléza* (z *gelz-*) a *hláza* (z *golz-*). Tomu by nasvědčovalo *hléza, hlíza*,

¹ Conev uvádí mezi příklady na *r, l*, také slovens. *krv, slza, bicha* (proti čes. *blecha, krev*). To jsou příklady nevhodné, protože je v nich *r, l* sekundární, za původní *r, l* souhláskové; *krv* je pak za náležitě *krev* (podle genit. atd.). Toto nepůvodní *r, l* vzniklo v čes. jazyce v době dosti pozdní, ale také jiný vývoj souhláskového *r, l*, na př. v čes. *blecha*, je pozdní.

jež beze vši pochyby vzniklo kontaminací *hláza* se *žláza*. Ale protože je i *član*, *žlab* (a také *šlapati*), je velmi podobno pravdě, že tu všude jde o změnu *e* v *a*. Tak vykládá Gebauer v *Hist.Ml.* I, 205—206.

Podoba *član*, *žlab*, *žláza* bývá vykládána z *čoln-*, *žolb-*, *žolz-*; viz u Vondráka ve *VerglGr.* I², 401. Pak by arcit nešlo o českou změnu *e* v *a*, nýbrž o touž změnu, jakou na př. *golva* atd. dalo *glava*. Onomu výkladu však vadí to, že bychom čekali v češtině *čtan*, *žtab*, *žtáza*, že však bylo *član* atd., jak svědčí bible Bratrská (Vondrák l. c. 402)¹. Dodal bych k tomu, že i v dnešních nářečích, jež zachovala *l*, mají naše slova *l*; na př. v hornoostr. nářečí je *žlob*, *žlabu* (Loriš 8). Proto je se třeba domnívati, že *član* atd. vzniklo z *členъ* až v češtině po změně *ě* v *e* a že tu tedy jde o změnu *e* v *a* jako ve *šlapati*, *jahla* atpod.

Se zřením k těmto případům typu *član*, dále k případům, jako *jahla*, *čalo* a j., jež se vyskytují i jinde v čes. jazyce, můžeme se s právem domnívati, že i slovens. *lavý*, *bladý* atd. povstalo změnou *e* v *a* nebo *ie*, *je* v *ja*, *ja* (*chliab*, *driamat* ...). Pak arcit tyto případy nikterak nesvědčí o nějaké slovensko-bulharské jednotě protože se *a* za *e* (a ještě starší *ě*) vyskytá po celém území českého jazyka.

Slova *chliab*, *mliako* ukazují, že změna *e* v *a* je dosti pozdní, nikoli z doby před 9. stoletím, jak je třeba předpokládati při Conevově domněnce. Připomněl jsem již, že se *ě* po *l* změnilo v české době předhistorické v *e* (dlouhé *ie*, foneticky *ie*, pak v *ě*); na př. *les*, *levý* — *létati*, *mléko*. To se stalo i v slovenštině. Střední nářečí slovenské tomu na pohled odporuje; máť *mliako*, *chlieb* atd. (= foneticky *mlije*ko nebo *mlje*ko). V krátkých slabikách je však *e* jako jinde v čes. jazyce: *les*, *koleno*, *železo*, *lepší* atd. A v bývalých dlouhých slabikách není *ie* přímým pokračováním praslovans. *ě* (*mlěko*, *chlěbъ* ...), nýbrž vzniklo až z *ě*, o němž byla řeč, změnou *ě* v *ie*, *je* a zkrácením v *ie*, *je*. Svědectvím tomu je ta okolnost, že se v střed. slovenštině po jiných

¹ Vondrák myslí, že by *l* bylo vzniklo hned v podobě *čolnъ* atd. To tuším není zcela jisto. Nepochybně však je, že by se bylo bývalo *l* vyvinulo v podobě *članъ*.

souhláskách než po *l* změnilo v *ie* i zcela nepochybné původní (pračes.) *é*, na př. *dobrieho, dobruemu* (ve spis. mluvě je podle češtiny *dobrého, dobrému*), *niest, piecť, viest, šiesty, siedmy*, gen. plur. *okien* atpod. Ke změně *é* v *ie* srovn. Gebauer v *Hist.Ml.* I, 143 sl.

Bylo tedy původně v celé slovenštině, i v germerštině *mľeko, chľeb* atd. a teprve časem vzniklo *mľieko, chľieb*. Je-li v Gemeru *mľiako* atd., vyplývá z toho, že tato podoba nevznikla hned z praslovans. *mľeko*, nýbrž až ve vývoji českého jazyka po změně *é* v *e* a za doby, kdy se měnilo *é* v *ie*, tedy až z pozdní podoby *mľieko*. Pro Conevovu domněnku by však slovens. *a* za praslovans. *é* svědčilo jen tenkrát, kdyby bylo vzniklo přímo z praslovans. *é*. Tato gemers. slova jsou tedy novým a zvláště přesvědčivým svědectvím proti Conevově domněnce o bulharsko-slovens. jazykové jednotě¹.

5. Slovenština prý se shoduje s bulharštinou v tom, že má za *črě-* z *čer-* (před souhláskou) skupinu *čere-* v slovech, jako *čerešňa, čerep* a j. Uvedl jsem je v § 27. Tam jsme viděli, že bývají pokládány za rusismus; Conev je tedy pokládá za prvek bulharský. Bulharismy by to mohly býti jen tenkrát, kdyby bylo jisto, že se pračeské *črě-* (ze staršího *čer-* před souhláskou), jež vzniklo na většině území čes. jazyka a ve mnohých slovech i v slovenštině (*drevo, breh* atd.), změnilo v *čere-* vlivem bulharštiny, nebo proto, že slovenština tvořila s bulharštinou jazykovou jednotu¹. V § 27 jsme viděli, že *čerešňa* atd. vzniklo z *črešňa* epenthesí samohlásky *e* jako na př. v *černý* (středoslovens. *čierny*) atd., jež se vyskytá na většině území čes. jazyka. Při *černý* atd. nikdo bulharský vliv nepředpokládá; není to nutné, ba ani možné, protože se epenthese samohlásek (*e, i, a, o*) pozoruje často i tam, kde o vliv

¹ Je dobře možné, že každé slovens. *a* za *e, š* nevzniklo foneticky, změnou *e* v *a*, nýbrž že je někdy jiného původu, analogického, podle případů, kde je *a* hláskoslovné, náležité. Tak Hujer (LF. XLII, 21) myslí, že *ľahký* je místo *ľehký* podle *ľužký* (= z *ľěž-*). Zubatý (NŘ. X, 166) se domnívá, že *ľam-* místo *ľe-* (*ľavý* atd.) je analogií podle slovesa *ľahnúť*, jehož *ä* místo *e* (*ľehnúť*) vzniklo podle slovesa *ľaziem* (infin. *ľiazť*), kde je náležitou střídnicí za *é*. Není vyloučeno, že někdy vzniklo *a* tak, jindy onak. Pokud by bylo *a* původu analogického, rovněž by svědčilo proti Conevovi.

bulharštiny ani nemůže jíti, a protože je to jev fyziologický, jež lze pochopiti docela dobře bez vlivu cizího jazyka. Arcit proto, že je to jev fyziologický, vyskytuje se v různých slovanských jazycích. Z té příčiny nelze ani slovens. *čerešňa* atd. vykládati vlivem bývalé jednoty slovensko-bulharské. Dále ne proto, že je *čere-* doloženo i v jazyce starém (*čerěsla, čeriesla*); to odporuje nejen domněnce o rusismu, nýbrž i o bulharismu.

6. Conev dále uvádí, že slovenština má místo frekventativních sloves na *-ovati* jako bulharština slovesa na *-úvať, darúvať, menúvať*². Tato slovesa jsou sice také v maloruštině a v staré srbocharvátštině, ale se zřením k ostatním shodám slovensko-bulharským, vidí Conev i v nich svědectví pro svou domněnku o slovensko-bulharské jednotě.

Frekventativa na *-ívati* jsou stará, pokud jsou tvořena k slovesům s kořeným *-u-*, jako *čú-ti: čú-vati, dú-ti: dú-vati*. Všechna ostatní vznikla v pozdějším vývoji čes. jazyka napodobením těchto sloves; na př. moravskoslovens. *viďúvať, nocúvať* a j., domažlic. *ohnouvám* atpod. Srovn. v mých StudVid. § 41, str. 54. Snad některá vznikla obměnou starších sloves na *-ovati*, tedy na př. *darúvati* z *darovati*. Východiskem této obměny mohly býti praesentní tvary *daruju*, k nimž podle *dívati* atd. byly přitvořeny infinitivní tvary *darúvati*. A snad někde stará slovesa na *-ovati* byla prostě nahrazena novým typem na *-ívati*. Ať je tomu tak či onak, je jisto, že frekventativa na *-ívati* k slovesům nemajícím ve kmeni *-ú-* jsou tvoření pozdní, jak vyplývá už z té okolnosti, že se vyskytají jen v některých nářečích čes. jazyka. Proto se jich nelze dovolávat pro domněnku o slovensko-bulharské jednotě, neboť v době, do níž by bylo lze tuto jednotu klásti, sotva už byla. A dále se jich nelze dovolávat z té příčiny, že jsou nejen v slovenštině, nýbrž i v jiných nářečích čes. jazyka. Shoda s bulharštinou je tu nahodilá, je výsledkem sice stejného vývoje, ale nastalého v češtině i v bulharštině samostatně, ne-

¹ Výklad, že slovens. *čerešňa* atd. je rusismus, předpokládá, že se praslovens. *čer-* změnilo přímo v *čere-*, nebo že podoba *črě-, čre-*, obvyklá jinde na území čes. jazyka, vlivem ruštiny byla změněna v *čere-*.

² Není zřejmé, pokládá-li Conev koncovku *-úvať* za jev hláskoslovný, t. j. vykládá-li je obměnou z *-ovať*, či za jev kmenoslovný.

závisle. Mladenov l. c. 418 připomíná, že konservativnější, starobylejší bulhars. nářečí zachovávají *-ovati*. Z toho třeba usuzovati, že i v bulharštině jsou slovesa na *-uvati* pozdní jako v čes. jazyce.

30. Bulharské prvky spatřuje v slovenštině, a to gemerské, také Škultéty. V SlovensPohl. 1902, 761 uvádí tyto prvky: 1. *a, ia* za *ě* (*chliab* atd.); 2. femin. *kúpel*; 3. *vnú*; 4. lok. *na koních* atd.; 5. nom. pl. *ludie, synove*; 6. místní jméno *Ablonca*; 7. *edon, ednokoj*. Tyto znaky vykládá Škultéty vlivem Bulharů, kteří před příchodem Maďarů v 9. stol. sousedili se Slováky.

1. O *a, ia, za ě* jsem ukázal v § 294, že je naprosto nelze pokládati za bulharismus, ba že právě gemers. *chliab, mliako* svědčí pro pozdní původ tohoto *a* a *ia*, v době, kdy přímé sousedství Slováků s Bulhary nelze vůbec předpokládati.

2. Slovo *kúpel* svědčí podle Škultétyho o vlivu bulharském tím, že je v Gemeru žens. rodu (středoslovens. *kúpel* je maskulinum). Ale také v dnešní čes. mluvě spisovně a v jazyce starším (Gebauer HistMl. III 1, 362) je to femininum. Je to snad také vlivem bulharským? Žens. rod je beze vši pochyby původní a pro zachování jeho není nijak potřeba předpokládati vliv bulharštiny ani v slovenštině ani jinde v čes. jazyce.

3. Při *vnú* se Škultéty dovolává církevněslovans. *въну*. Chce tím říci, že slovenština *vnú* přejala z bulharštiny — církevní slovanština je nářečí bulhars. jazyka —, či co? Adverbium *vnú* souvisí s adverbii *vně* a *ven* (slovens. *von*) a to jsou různé tvary starého slovans. slova *вънъ*. Srovn. o tom u Zubatého ve SbornJag. 396 sl. Časem bylo *vnú* a *vně* nahrazeno ve mnohých nářečích příslovcem *venku*, utvořeným k substantivu *venek*, jež je odvozeno od substantiva *ven* (= *вънъ*). Do dneška se zachovalo *vně* a *vnú* jen zřídka: *vně* tuším jen ve spisovně češtině a *vnú* v slovenštině. Je tedy *vnú* zřejmý archaismus, zbytek ze starší doby, kdy bývalo *vnú* rozšířeno hojněji. Možná, že *vnú* vzniklo jen v slovenštině; je to totiž novotvar — arcit starý —, nikoli původní tvar jako *ven* (= akus.) a *vně* (= lok.). Ale k tomu přece není nijak nutné předpokládati bulharský vliv.

4. O lok. *koních* jako bulharismu lze mluvit jen při úplné neznalosti čes. a vůbec slovans. tvarosloví. Je to praslovans. tvar,

který do jisté doby žil v celém čes. jazyce a který se do dneška zachoval v některých nářečích, nejen v gemerské slovenštině.

5. Totéž platí o tvarech *ľudie* a *synove*. Zachovala-li gemerská slovenština proti ostatní slovenštině, jež má novotvary *ľudia* a *synovia* (vlivem původního tvaru *bratia*), starobylé tvary, lze se z nich radovati, ale nelze je prohlašovati za bulharismus¹.

6. Místní jméno *Ablonca* je podle Škultétyho bulharismus proto, že má *a-*, nikoli *ja-*. Je pravda, že slova s praslovanským *a-* mají v celém čes. jazyce velmi hojně hiátové *j-* (*jablko*, *jahoda*, *javití*, přehláskou *jevití* atpod.). Lze však jediné slovo s *a-* pokládati za bulharismus? Proti tomu mluví dále ta okolnost, že jde o místní jméno, neboť místní jména nezřídka podléhají mimořádným změnám. Je docela dobře možné, že i naše jméno mělo *ja-*, ale změnilo je časem v *a-*. A konečně nesmíme zapomínati, že lze *a-* našeho jména vyložiti docela dobře domácím vývojem, i když předpokládáme, že je to *a-* prastaré, hláskoslovné, že nevzniklo nějakou pozdější mimořádnou obměnou z *ja-*.

Praslovans. slova s *a-* dostávala hiátové *j-* původně jen za jistých podmínek. A mívala nejen hiátové *j-*, nýbrž také *v-* (původně vlastně *u-*). Teprve časem se hiátové hlásky ustálily, t. j. začalo se jich užívati vždy, ve všech pozicích. Nejčastěji se ujalo veskrze *j-* (*jagoda* atd.); někdy *v-* (*vajce*); a někdy zůstalo *a-* (ve spojení *a*, *ale*, *avšak*, *ani*, v citoslovci *á*)². A tu je docela dobře možné, že se naše místní jméno vymklo nejčastějšímu vývoji, že nepřijalo hiátové *j-*, ač obecné jméno *jabloň j-* má.

7. *Edon* (a *ednookýj*) jako *Ablonca* nemá hiátové *j-*. Praslovans. *e-* se arcíť v celém čes. jazyce vyskytá zpravidla s hiátovým *j-*, *jeden*, *jelen*, *jedle* atpod.³, ale proto ještě nelze *edon* pokládati za

¹ O bulharských prvcích v slovenštině psal Škultéty ještě v *SlovensPohř.* XXXVIII, 69—70 a XL, 635. Tu však znaky 2—5 neuvádí. Snad poznal, že jsou úplně liché.

² V některých nářečích toto *a-* dostalo hiátové *h-*: *ha*, *hale*, *hani* atd. To je však vývoj mnohem pozdější. — Také slova později přejatá dostávala *h-*: *Hadam*, *Hamerika*, *hapatyka*, *harest* atd.; z části zůstala bez hiátových hlásek (*Adam* atd.), z části pak přijala *j-* (*jarmara*, *jakorát*, *japoštoľ*...).

³ Pozdější *e-*, hlavně v slovech přejatých, zůstává často bez *j-*: *Eva*, *evangelium*, *elektrika* atpod. Ale v některých nářečích i tu bývá *je-* nebo *he-*: *Heva*, *Jeva* atd.

bulharismus. Pozorujeme totiž, že na různých místech čes. jazyka některá slova hiátové *j-* nemají; na př. slova *estě* (*ešče*), *esli* (*esi* = *jestli*), *enom*, vyskytující se hojně v Čechách i na Móravě. Nezáleží na tom, zda měla *j-* a časem je ztratila, či zda ho vůbec nenabyla; to je otázka sama pro sebe. Nám stačí, že se zřením k oněm a *j.* slovům není ani gemers. *edon* nic, co by se vymykalo z vývoje čes. jazyka a co bychom musili pokládati za cizí prvek.

Srbocharvátské prvky.

31. 1. Škultéty (SlovensPohl. XXXVIII, 70) shledává srbismus v gemerském *me, te, Kemenene, Andro* a v slovech *ohledžidlo* (= zrcadlo) a *ohlodok* (= ohryzek).

a) O lexikálních shodách slovenštiny se srbocharváštinou platí to, co bylo řečeno již při výkladě o shodách slovensko-bulharských (v § 28): že lexikální shody jsou pro otázku příbuznosti slovans. jazyků materiál velmi nespolehlivý. Docela pak nelze nic vyvozovati ze dvou slov (*ohledžidlo* a *ohlodok*). Takovouto metodou bychom mohli dokázati, že má slovenština všechny možné prvky slovanské.

b) Tvrzení, že je *me, te* srbismus, je možné jen tehdy, máme-li odvahu popřítí všechno, co víme o dějinách českého jazyka. Je pravda, že gemerské nářečí neznáme tak, jak by zasluhovalo a jak bychom si přáli. Ale přece jen víme o něm tolik, aby nám bylo jasné, že *me, te* vzniklo domácím vývojem. Srovn. Pastrnkův materiál v SlovensPohl. XIII, XIV, XV a úhrnný popis tamt. XIII, 550 sl. V praslovanštině zněly tyto tvary *mę, tę*, po ztrátě nosovosti pak v celém čes. jazyce *mä, tä*¹. Na většině území čes. jazyka *ä* zaniklo a bylo nahrazeno hláskami jinými; srovn. na př. staročes. *mě, tě*, moravskoslovens. *ta, mja, mja* nebo změnou *i, j* v *ň mňa*. V střed. slovenštině *ä* zůstalo; někde jen po retnicích a v slabikách krátkých (*päta*, ale *piaty, kura*...), někde i po souhláskách jiných a také v slabikách dlouhých. Vedle *a* a *ia* je v střední slovenštině za *ä* také *e*. V gemersčině je misty *ä, ü* více rozšířeno než jinde v střed. slovenštině (*prädü, mü, sä* —

¹ K tomu a k dalším výkladům srovn. též mou práci Strídn. § 7 a 8.

robū, bojā sū atd.), místy pak je za ně hojně *e*, hlavně v krátkých slabikách (*jezyk, prase, devel, kure* . . .). Tak tedy gemers. *me, te* vzniklo z *mä, tü* jako na př. dolnooravské *petä, hovedo, pamel* (Vážný ve SbornMatSl. I, 158). Hláska *e* za praslovans. *ę* v gemers. *me, te* je tedy zcela nepochybně výsledek vývoje domácího.

Při *te* vidí Škultéty srbismus dále v tvrdém *t*. Je pravda že čekáme *ł*, protože *ę* a jeho střídnice palatalisovaly předcházející souhlásku a za palatalisované *t* vzniklo v slovenštině *ł*; srovn. spisovné *dicla, lahał*. Také místy v Gemeru se vyskytá *ł*, na př. v *łähnü* (Pastrnek v SlovensPohl. XIII, 551). Ale lze dobře pochopiti, že se místy a v některých slovech nevyvinulo *ł* před střídnicí za *ę*; to by bylo v onom *te*. Takové případy shledáváme také jinde na území čes. jazyka. I v západ. nářečích se *t* měkčilo v *ł* před střídnicemi za *ę*; srovn. na př. čes. spisovné a j. *dělatko, řetěz, těžký*. Někdy však je *t*; srovn. *táhnouti* a slova příbuzná ve všech západ. nářečích a hojně rozšířené *řetaz*. Také místy v slovens. nářečích je *t* za *ł* před bývalým *ę*; tak v nářečí trnavském *dzíta, dzítata* (Vážný SbornMatSl. III, 57). Podobně je při *ř*, t. j. palatalisovaném *r*. To dalo v západ. nářečích *ř*: *řemen — řemen, řekl — řekl, tři — tři*. V některých případech je v nich *r* místo očekávaného *ř*; na př. *porád* (ve vých. Čechách, na Moravě), *rezat, perez* (v jihočes. nářečích), *reč* (v kladštině), *roztrásat* (tam.) atpod.; srovn. § 33 s. Tu tedy *ř* ztvrdlo v *r* a nezměnilo se proto v *ř*.

Hledíme-li k tomuto vývoji, není třeba, ba ani není možné, abychom v gemers. *te* hledali srbismus proto, že má *t*.

c) Místní jméno *Kemenene* by zuželo spisovně slovensky *Kameňany*. Samohláska *e* v první slabice je za *ä*; srovn. v středoslovens. nářečích dosti hojně *kämeň*. Rovněž *e* v slabice *-ne-* je za *ä* (*Kämeňä-*) a to je za *a*, jak bývá často v gemerštině; na př. *pribíjeł, stavel* atpod. V obou případech se *ä* změnilo v *e*, jak jsme viděli ve výkladě o *me, te*. Srovn. v mých PříspHlask. § 34 s. Škultétymu vadí *-ne-* v třetí slabice, s tvrdým *n* místo *ň*. Ale to je právě takový případ jako *te*, tedy žádný srbismus.

Místy v gemerštině není *n* a *ł* místo *ň* a *ł* jen v *te* a v tomto místním jméně, nýbrž na př. ve V. Revúci *ň* vůbec není (*dan, ohen, nedał, krásne, pany* = spisov. *pani* atpod.), nebo v Ratkové rovněž ne a dále je tu *t* (a *d*), nikoli *ł* (*dł*) v případech, jako *lude-*

nebudem a j. Viz u Pastrnka v SlovensPohl. XIII, 559. Tím však nepadá to, co bylo o ztvrzení řečeno výše. Podstata tohoto jevu zůstává táž, ať jde o případy celkem ojedinělé nebo hojně. Ostatně se tento větší rozsah tvrzení pozoruje i jinde v slovenštině. Tak místy na východě; viz u Czambela v Reči 117 a 119. V nářečí trnavském (západ.) je jen *n* (Vážný ve SbornMatSl. III, 57, 60). Místy v moravs. nářečí kopaničářském je veskrze *d, t, n*: *kone, nyty, dyta, dedyna* atpod. (BartošDial. I, 45). A mimo gemerštinu je i jinde v střední slovenštině veskrze *d, t, n*; na př. v liptovské Likavce: *dývat, tyskat, ony, s radostou* atpod. Srovn. u Pastrnka v SlovensPohl. XIII, 374.

d) Spatřovati srbismus v gemers. *Andro* proti *Ondrej, Ondro* jinde v střed. slovenštině, je malichernost. Jde o jediné slovo, nikoli o nějaký hláskový zákon, a ojedinělá slova nerozhodují v otázkách o cizích vlivech v tom kterém jazyce pranic. A zejména ne slova přejatá, jako je *Ondrej, Ondro, Andro* (z *Andreas*). Tu je buď cizí *a-* zachováno — tak je i jinde v čes. jazyce, srovn. příjmení *Andrýsek* — nebo snad vlivem maďarským místo *o-*.

2. Zcela nepochybně srbismy jsou ve východoslovenském nářečí kerestursko-kocurském v Bačce, jež lze dobře pochopiti, neboť Slováci jsou zde uprostřed Jihoslovánů. Jsou to zejména lexikální srbismy, jako *barem, briga, dok, gospoda, modliti* «prostiti» a j.; srovn. J. Páta v LF. XXXIV, 312 a Polívka v NárVěstnČ. VII, 86—87.

Jugoslavismy.

32. 1. Někteří jazykozpytci nebo historikové mluví jen obecně o jihoslovans. prvcích, jugoslavismech v slovenštině, nerolišující přesně jedny od druhých. Czambel pak jednak činí totéž, jednak uvádí prvky jak srbocharvátské, tak slovinské. Jeho theorii třeba probrati jako celek. Proto shrnuji své poznámky k těmto obojím výkladům názvem jugoslavismy.

2. Za jugoslavismus bývá pokládáno středoslovens. *rat-, lat-, raz, lakeť* atpod.; viz podrobněji o rozsahu tohoto jevu v mých PříspHlask. § 25 sl. Již tu jsem ukázal na některé okolnosti, jež činí výklad, že je *rat-, lat-* jugoslavismus, velmi pochybným. Tak především, že je *rat-, lat-* v slovenštině vedle *rot-, lot-* (*robiť, roz*

vedle *raz, rokyta: rakyta, lokeľ: lakeľ* atpod.), kdežto v jihoslovanštině je *rat-, lat-* veskrze. Že se střední slovenština liší od ostatních nářečí čes. jazyka nikoli v podstatě, neboť i jinde v čes. jazyce je *rat-, lat-* vedle *rot-, lot-*, nýbrž jen o něco větším rozsahem skupiny *rat-, lat-*. A konečně, že lze tento rozdíl mezi střední slovenštinou a ostatními nářečnými čes. jazyka — i západní a východní slovenštinou — dobře pochopiti jako výsledek vývoje domácího, jako nářeční rozdíly v čes. jazyce.

33. Ve spise Slováci a ich reč 51 sl. a Reč 163 sl. (v pozn.) uvedl Czambel několik jugoslavismů, jež si vykládal tak, že Slováci jsou od původu Jihoslované, kteří se časem z veliké části počestili, ale přece jen zachovali některé stopy svého jihoslovanského původu. Tyto: 1. *-m* v 1. os. sing. *píjem, nesiem* atd.; 2. vkladné *á* v gen. pl. *matak, sestár* apod.; 3. tvary *dobró dieľa, staró vino* a j.; 4. *l* v slovech *šilo, salo, selo, Selce* apod.; 5. kvantitu; 6. nedostatek *ř*; 7. mnohá slova jihoslovanská.

Czambelovu domněnku o jihoslovans. původu slovenštiny rozebral podrobně Pastrnek ve Věstn.ČAK. XIII, 14 sl. a ukázal, že je úplně nesprávná. Projdu však tyto domnělé jugoslavismy ještě jednou, protože mám některé poznámky k odpovědi Czambelově (v Reči) a několik poznámek jiných.

1. Tvary *s -m* proti *-u, -i* v ostatních nářečích čes. jazyka nejsou zcela nepochybně jugoslavismy, protože se vyvinuly až v pozdější době historické, asi od 14. stol. počínajíc. Nemohli si je Slováci přinésti ze slovanského jihu, protože v době, kdy by byli přišli do nynějších sídel — podle Czambelovy domněnky —, tyto tvary ještě nebyly. Nesvědčí tedy nijak pro jihoslovans. původ slovenštiny. A nemohou býti pokládány ani za jugoslavismy v jiném smyslu, totiž při předpokladu, že vznikly ze sousedství s jihoslovanštinou. Proto, že dávno před 14. stol. byli Slováci odděleni od Jihoslovanů maďarskou hradbou.

Koncovka *-m* se ujala u thematických sloves místo *-o* nebo jeho střídnice *-u (-i)* také z části v jiných nářečích čes. jazyka, v polštině, horní lužičtině a v bulharštině, veskrze pak v dolní lužičtině, slovinštině a srbocharvátštině. Protože se ujala až v dobách historických, kdy vzájemný vliv slovans. jazyků nebyl buď vůbec možný nebo jen na okrajích, je velmi důležitým svědectvím

toho, jak stejné změny mohou vznikati v několika jazycích zcela nezávisle, samostatně. Uvážíme-li, že je jazyk živý organismus, dovedeme chápati vznik stejných nebo podobných změn na různých místech samostatně také a priori.

I v jiných nářečích čes. jazyka než v slovenštině je koncovka *-m*, ale v menším rozsahu, nikoli veskrze¹; srovn. na př. čes. spisovné *volám* : slovens. *volám*, *sázím* : *sádzam*, ale *píji* : *píjem* *hynu* : *hyniem*, *beru* : *beriem*, *kupuji* : *kupujem*. To je zase zřetelný doklad toho, že rozdíl mezi slovenštinou a ostatkem čes. jazyka je ryze nářeční; neboť nářeční rozdílů záležejí mimo jiné v tom, že se táž změna děje v jednotlivých nářečích v různém rozsahu. Srovn. na př. čes. spis. *půjčiti* (z *póžčiti*) proti *učes se*, *pas se* atd., kdežto jihočes. *učej se*, *paj se* atd.; t. j. v jihočes. nářečích je za skupinu »sykavka + sykavka« skupina »j + sykavka« mnohem častější než v češtině střední.

Czambel v Reči 173—174 se marně snaží zeslabiti výklady Pastrnkovy o koncovce *-m*. Nemělo by smyslu rozbíratí jeho zcela nevědecké námitky, ale uvedu aspoň závěr jeho výkladů: „Mne ide pri tejto príležitosti výlučne o shodu reči Slovákov s rečmi menovaných poludňajších Slovanov, a túto shodu — neodtajil ani p. Pastrnek.“ Shodu s jihoslovanštinou musí uznati každý, ale záleží na tom, jakou shodu máne na mysli. Je-li jisto, že se slovens. a jihoslovans. *-m* vyvinulo zcela nezávisle, t. j. že slovenština nemá *-m* od jihoslovanštiny, pak je zároveň jisto, že jde o shodu nahodilou mezi slovenštinou a jihoslovanštinou, o shodu, která nedokazuje jihoslovans. původ slovenštiny. A na to Czambel zapomíná nebo spíše chce, aby si to čtenář neuvědomil. Takovéto shody neznamenají pranic pro otázku o původu toho kterého jazyka a o eizích prvcích v něm. Stejný kabát dvou osob ještě není důkazem, že to jsou bratři nebo otec a syn.

2. Czambel mluvi jen o vkladném *á*, ale na př. v *maták*, *zlaták*, *šatak* a j. nejde o vkladné *á*, nýbrž o jerové, o náležitou střídnici za jer. Proto Pastrnek správně řešil otázku i po této

¹ Jediný zbytek staré koncovky *-u* je lidové západoslovens. a středoslovens. *reku* (= řku); srovn. Suchý 40, NárVěstnČ. XV, 65 a SbornMatSl. I, 177. V nářečí holičském je *-u* v takovém rozsahu, jako jinde v češtině; viz Vážný SbornMatSl. III, 144.

stránce, tedy otázku o středoslovens. *a* vkladném i jerovém. Ukazuje, že se *a* jerové i vkladné vyskytuje v chodštině (*vichar* = *vichаръ*), *stebál*, *vědár* atpod.; že slovenština má *a* zpravidla za *ъ*, kdežto v jihoslovanštině je *a* jak za *ъ*, tak za *ь*, a že srbocharvátské jerové *a* je pozdní, až z 13.—14. stol. Z toho usuzuje, že slovens. *a* není jugoslavismus ve smyslu Czambelově, totiž jev, jež si Slováci přinesli ze své jihoslovans. vlasti na Slovensko. Vyplývá však z toho, že *a* nelze pokládati ani za jugoslavismus v tom smyslu, že by se bylo vyvinulo vlivem těsného sousedství Slováků s Jihoslovany, protože již dávno před stol. 13. bylo toto sousedství přerušeno.

Czambel cítil, že chods. *a* je velmi důležité svědectví proti jeho theorii, a proto se je snaží odstraniti tvrzením, že Chodové jsou buď Jihoslované nebo Slováci. To je však domněnka naprosto lichá.

Při výkladě o středoslovens. *o* za jery (§ 291) jsem připomněl, že jery byly hlásky zvláštní povahy fyziologické, takže se v slovans. jazycích reflektují dosti rozmanitě. A totéž platí také, když jde o střidnici *a* za jer. Je pravda, že jerové střidnice *e*, *o*, *a* nalézáme vedle sebe právě v jihoslovanštině, ale z toho přece ještě nevyplývá, že jsou v střed. slovenštině původu jihoslovanského, nebo že vznikly vlivem jihoslov. sousedství v dávných dobách. Viděli jsme na koncovce *-m*, jak stejné jevy vznikají v několika slovans. jazycích zcela nezávisle. A pozorujeme-li, že se *a* (*a o*) vyskytuje i jinde v čes. jazyce, je to další opora pro výklad, že jerové střidnice slovans. vznikly v slovenštině, vlastně v celém čes. jazyce, zcela samostatně. Konečně svědčí pro tento výklad i chronologie. Vkladné *a* (v *sestár*, *vidál* atd.) je zcela nepochybně až z doby, kdy nelze mluvit o přímém sousedství slovenštiny s jihoslovanštinou. V starých památkách českých jsou ještě velmi hojné doklady bez vkladných hlásek, jako *sestr*, *bidl* atp.; viz u Gebauera v HistMl. I, 165 sl. a III 1, 139 sl., 180. Z toho lze souditi, že někdy v 13. stol. byly veskrze tvary *sestr*, *bidl*, t. j. bez vkladných hlásek.

3. Shoda středoslovens. adjektivních tvarů typu *dobró* (= foneticky *-go*) se srbocharváts. tvary *nǒvō*, *žūtō* atpod. není tak nepochybná, jak myslí Czambel. Tvar srbocharváts. je beze vší pochyby náležitý tvar složený *ново-je*, protože se v srbocharvát. *-oje-*

stáhlo v *ō*. Ale toto *ō* má srbocharvát. i v gen. a v dat. *nōvōga, nōvōmu*, kde je rovněž za *-oje-*, neboť původní tvary *novajego, novujemu* byly nahrazeny analogickými *novojego, novojemu* podle *mojego, mojemu* atd. Slovenština však měla tvary *dobrého, dobrému*, jež se v středním nářečí změnily v *dobříeho, dobríemu* (*-rjeho, -rjemu*) jako na př. *mléko* v *mljeko, sédmý* v *sjedmy* atpod. Kdyby byla správná Czambelova domněnka o jihoslovanském původu slovenštiny, musili bychom se domnívati, že slovenština měla původně veskrze tvary *dobró, dobroho, dobrómu* a ty že v západ. a východ. slovenštině byly časem veskrze nahrazeny českými tvary *dobré, -ého, -ému* (ve východ. by se byly dále změnily v *-e, -eho, -emu*), kdežto v střední slovenštině by byly sice vznikly novotvary *-ého, -ému*, ale zůstalo *-ó*, jež se místy změnilo v *-yo* (*-í*). Tu bychom nedovedli dobře pochopiti, proč *-ó* v nom., ak. neutra zůstalo.

Naopak je tvar *dobró, -yo* vedle *-ého, -ému* (*-jeho, -jemu*) úplně jasný, když předpokládáme, že tvary *-ého, -ému* jsou docela od původu a že *-ó* je slovenský novotvar. Pastrnek v něm vidí kontaminaci jmenného tvaru *dobro* se složeným tvarem *dobré; -o* zůstalo z tvaru prvního, délka je z druhého a ke kontaminaci působila jmenná neutra *mesto* atd. Noha v ČModFil. X, 5 si představuje vznik tvaru s *-ó* tak, že místo *veliké mesto* vzniklo *velikó mesto* podle *veliká hora*. Na výkladě, jak tento novotvar vznikl, nezáleží, ale je tu důležitá okolnost, jež se zdá svědčiti, že novotvar na *-ó* vznikl aspoň někde poněkud jinak. Místy v střed. slovenštině se vyskytuje hojně jmenný tvar v doplňku, kde jiná nářečí čes. jazyka mívají tvar složený; na př. dolnooravs. »to je *mrsko*«, »vajco je *surovo*«, »to reku *počudno*« a pod. Je zcela nepochybně starý. Vedle něho býval i tvar složený na *-é*. A tu myslím, že kontaminací těchto dvou tvarů vznikl složený tvar na *-ó*. Předpokládám tu kontaminaci jako Pastrnek, jenže za jiných podmínek. V nářečích, kde každé *ó* přešlo v *yo, yo* (*nuož* atpod.), zní tento novotvar *dobruyo*. V nářečích, kde se dodnes vyskytuje jmenný tvar na *-o* (to je *mrsko* ...) a kde bývá *yo* i za krátké *o*, je možné v doplňkových tvarech jako »to je *mrskyo*« viděti nikoli novotvar na *-ó*, nýbrž starý jmenný tvar, jehož *-o* se změnilo v *-yo* jako na př. v *čyo, tolkyo, nedyošli*. Tak v dolní oravštině. A není nemožné, že i přívlasktové tvary na *-yo* jsou v těchto nářečích

aspoň z části od původu jmenné tvary na -o, změněné jen hláskově; na př. dolnooravs. *dobryŕo rano*. K tomu ukazuje zcela zřetelně *dobro rano* vyskytující se jinde. Srovn. v mých PříspHlásk. str. 110.

Je tedy dosti podobno pravdě, že slovens. tvary na -ó, -ŕo jsou různého původu. Je však nepochybné, že to jsou z části novotvary, nikoli tvary starobylé, a svědčí proti Czambelovi. Staré jsou částečně tvary na -ŕo, totiž jen ty, jež vznikly z -o, tedy z tvaru jiného, než předpokládá Czambel. Pokud tvary s -ŕo vznikly z -ó, nejsou starobylé, protože jejich základem je novotvar, a svědčí tedy rovněž proti němu.

Po Pastrnkově přesvědčivém výkladě, že slovens. tvary typu *dobró* jsou nové, pokládá je za starobylé Vážný v SlovensPohl. XXXVIII, 229 sl. a ve SbornMatSlov. I, 8. Domnívá se, že byl „pevný“ (?) jihoslovans. tvar na -ō a ten že se rozšířil i do nářečí středoslovenského. Vážný arcit nepředpokládá jihoslovans. původ slovenštiny a vidí proto v slovens. tvaru *dobró* jen jugoslavismus vzniklý sousedstvím slovenštiny s jihoslovanštinou. Noha l. c. 4 však ukázal, že v slovinštině je tvar na -o nový, nikoli starobylý, takže o „pevném“ jihoslovans. tvaru na -o nelze mluvit. Zůstává jen srbocharváts. tvar na -o a tu arcit platí to, co bylo řečeno výše.

4. O jménech s *l* místo *dl* praví Pastrnek, že *Selce* vzniklo „obvyklým také v češtině usnadněním těžké skupiny souhláskové; srv. č. ze *Selce*, *Selčany*, *selka*, *selský*“ a že změna *dl* v *l* není jen v jihoslovanštině, nýbrž i v ruštině, takže nemohou „ony dosud jen ojediněle doložené případy v nářečích uherskoslovenských býti oporou theorie jihoslovanské, nýbrž mohou náležeti též mezi rysy ruské“ (l. c. str. 19—20).

Pastrnkův výklad o slovens. jméně *Selce* je správný. Tu jde totiž o původní *dl* ve skupení tří souhlásek (*sedlce*) a jeho výslovnost si usnadňuje vysutím *đ* nejen střední slovenština, nýbrž celý český jazyk, neboť slova *selka*, *selský* a j. ze *sedlka*, *sedlský* jsou po celém území čes. jazyka. Kdybychom tato slova chtěli pokládati za jugoslavismy, šlo by o jugoslavismy v celém čes. jazyce, nikoli jen v slovenštině. Ale ani to není možné, protože vysutí *đ* je tu pozdní, až z doby historické, kdežto jihoslovanské *l* za *dl* je mnohem starší; vyskytá se již v církevněslovans. památkách

z doby kolem r. 900. Výsledkem je tedy *selce, selka* atd. shodné s jihoslovans. *selo, šilo* atd., ve skutečnosti však jsou to dvě změny chronologicky zřejmě odlišné a tedy na sobě nezávislé. Srovn. v mých PříspHláš. § 55.

Jinak je s případy, jako *selo, šilo*; v nich je od původu *dl* mezi dvěma samohláskami, nikoli ve skupení s třetí souhláskou, a bylo by je tedy lze srovnávat s jihoslovans. *selo* atd. Jak je *l* za *dl* v slovenštině rozšířeno, uvedl jsem l. c. § 58. Tu jsem upozornil na západoslovens. tvary *myllo, sallo* a j. Jde v nich o odstranění skupiny *dl* jako v jihoslovans. *šilo* atd., ale za *dl* nevzniklo tu *l*, nýbrž *ll*, tedy útvar, jenž je na přechodu mezi *dl* a *l*. Proto se podobá pravdě, že západoslovens. *myllo* atd. vzniklo v jiné době, a to pozdější, než jihoslovans. *šilo*. Jinými slovy: je to změna nová, samostatná, nezávislá na jihoslovanské. A tu je velmi podobno pravdě, že i středoslovens. *selo* atd. vzniklo ze *sedlo* až později než v jihoslovanštině, ale že se proti západoslovens. *myllo* změnilo splynutím dvou *l* v *selo*.

Je možné, že *l* slov *selo* a j. vzniklo ve skupení tří konsonantů, totiž ve větné souvislosti, jako *sedl mnoho* (*sedl* = gen. plur.); srov. l. c. § 59.

Ať je tomu tak či onak, je ještě jedno svědectví, že slovens. *selo* atpod. není jugoslavismus. Takové případy shledáváme i v starých textech českých: *kadilo, svietilo, tvořilo*, gen. plur. *chodil*, particip. *klal* (= *kladl*), *pali* (Gebauer HistMl. I, 410). Je dále v nářečích jihočes. pomístní jméno *držala* vedle *držadla* (Dušek I, 17) a podle svědectví J. Skřivánkové-Šimerkové říkávalo se na Plzeňsku *hrlo* (ČL. XXIV, 23). Proto nelze viděti v slovens. jménech s *l* místo *dl* ani jugoslavismus ani rusismus¹.

Tento výsledek nalézá oporu také v slovinštině, jejíž severní nářečí měla *dl* ještě v době historické a teprve časem je zjednodušila v *l*. Srov. Ramovš, Historična gram. II, § 105 sl.

5. V kvantitě slovens. je podle Czambela „chaos“ a ten prý se objasní jihoslovanským původem slovenštiny. Původně prý měla slovenština jako jihoslovanština samohlásky přízvučné a nepřízvučné,

¹ Podle theorie Czambelovy je slovens. *dl* výsledek počestění; ve východ. slovenštině je prý *dl* vlivem polským (srov. § 37^a).

nikoli dlouhé a krátké; časem se slovenština začala klonit českým vlivem k dloužení a tím prý vznikl onen chaos.

Pastrnek l. c. 17 ukázal, že Czambel vychází z úplně nesprávných předpokladů: srbocharvátština a slovinština má dodnes slabiky krátké i dlouhé a bulharština ztratila délky až v pozdějším vývoji. Proto není potřeba a ani ne možné se domnívati, že slovenské délky vznikly českým vlivem. Poučen Pastrnkem změnil Czambel svou domněnku (Reč 175); měl prý na mysli, že „slovenčina mala pôvodne taký voľný prízvukovací systém ako poludňovo-slovanské jazyky, a spolu s tým aj dĺžiaci systém odchylný od českého, lebo prízvuk má vliv na dlhšie alebo kratšie vyslovovanie slabík“. Toto nové znění není o nic lepší než první. Je pravda, že slovenština měla volný přízvuk jako jihoslovans. jazyky; měla však jej i čeština, tedy celý čes. jazyk. Proto není a priori zřejmé, že měla slovenština „džiaci systém“ odchylný od českého.

Nelze nemíti na mysli, že v r. 1903, kdy vydal Czambel spis Slováci a ich reč, a v r. 1906, kdy vyšla jeho Slovenská reč, nebyly naše vědomosti o kvantitě takové jako dnes. Ale přece již v té době byly známy některé základní zákony čes. kvantity. Kdyby byl Czambel jen zhruba přihlédl k těmto zákonům, nebyl by mohl napsati, že je v slovens. kvantitě chaos; anebo kdyby byl upřímný, byl by napsal, že i v jihoslovanské kvantitě je chaos; to, co o jihoslovans. kvantitě praví, ukazuje, že to byl aspoň pro něho chaos. Již z toho je zřejmé, že jeho mínění o slovens. kvantitě je úplně bez významu. A to se potvrzuje, když přihlédneme blíže k slovens. kvantitě.

Pastrnek l. c. 17—18 slovens. kvantitu nerozbírá, protože Czambel konkrétně své tvrzení nedoložil. Stačilo ukázati, že obecný výklad Czambelův je zcela nesprávný. Avšak v rozboru spisu Lekcií od Florinského (v LF. XXV, 223 sl.), kde byla vytčena řada rozdílů mezi slovenskou a českou kvantitou, osvětlil Pastrnek leccos. Tato recense může býti pokládána i za výklad k Czambelově theorii. Pastrnek připomíná, že je třeba srovnávati slovens. kvantitu nejen s čes. kvantitou spisovnou, nýbrž i s kvantitou v ostatních nářečích. A ukazuje, že se slovenština ve mnohých případech odchyľuje od čes. spisov. jazyka spolu s jinými nářečemi, zejména moravskými; na př. *huba, husle, hrach, mak, bránou, bránám*... proti středočes.

(spisov.) a j. *houba, housle, hrách, mák, branou, branám* atd. Dále, že některé délky sledujeme mimo slovenštinu v starší češtině.

Takovéto případy by bylo lze hojně rozmnožiti; na př.: slovens. *snáh* — chods. *sněh*; slovens. *duha* — staročes. *dúha*, jihočes. *douha*; slovens. *púto* — středobečevs. *púto*. A bylo by možná uvéstí ještě jiné rozdíly, než uvádí Florinskij, k nimž nalézáme obdoby v některých nářečích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nebo v jazyce starším; na př. slovens. *rieka* — staročes. *rieka*, místy v hanáč. a v mor. slovenš. *řika*, hornoostravs. *řika*; slovens. *súkno* — místy v mor. slovenš. *súkno*, moravskočes. (na záp. Moravě) *soukno*; slovens. *dievča* — staročes. *dievěč*, jihočes. *divče, dívče*, místy v hanáč. *divče* nebo *dívče*; atpod.

Ukazuje-li se, že je na území čes. jazyka kvantita různá, ale že slovens. kvantita má obdobu v jiných nářečích, svědčí to zajisté o totožnosti slovens. kvantity s kvantitou čes. jazyka vůbec. Zejména je pak velmi důležité, že se v slovenštině projevují tytéž tři základní zákony kvantitativní jako v celém čes. jazyce: 1. původní délka se před původním přízvukem zachovává, na př. *tráva, chvála, bída*: *bieda*; 2. původní přízvučná ražená délka v první slabice slov dvouslabičných se zachovává, na př. *míra*: *miera, víra*: *viera*; 3. původní tažená délka se za těchto okolností zkrátila, na př. *hlas, klas, vlas*. V srbocharvátštině se délka sub 1. zachovává, délka sub 2. se zkrátila a sub 3. zachovala. V bodech 2. a 3. je tedy poměr opačný než v čes. jazyce. Slovinština má délky jen pod přízvukem, a to starým i novým; slabiky koncové i přízvučné jsou krátké. V bulharštině se časem všechny délky zkrátily. Se zřením k tomu je zcela zřejmé, že slovenština neměla původně kvantitativní systém jihoslovanský, nýbrž od počátku týž, jaký je i jinde v čes. jazyce.

Jako po jiných stránkách tak i v kvantitě byl čes. jazyk v dobách dávných mnohem jednodušší než dnes. Hojně rozdíly kvantitativní vznikaly teprve časem; nejsou nijak odlišné od rozdílů hláskových, tvarových, syntaktických a lexikálních. Vývoj

¹ Tyto a pod. příklady viz v mých člancích o kvantitě v LF. XLVIII, 104 sl., tamt. XLIX, 101 sl., v ČasModFil. II, 3 sl., tamt. VII, 14 sl. a ve SbornMáchal. 319 sl.

kvantity neznáme bohužel tak jako vývoj čes. jazyka na př. po stránce hláskové. Ale přece jen dovedeme stanovit hlavní proudy, směry, jimiž vývoj čes. kvantity dospěl k dnešním hojným rozdílům. Nejdůležitějším činitelem byla analogie, vyrovnávání kvantity v tvarech téhož slova nebo v slovech příbuzných, jež byla velmi často různá. Tak na př. slova uvedená shora sub 2. měla vedle délky v některých pádech krátkost: *kráva, krávy* atd. — *kravú, krav, kravám* atpod. Tato dvojitost se z části dochovala do dneška; je ve spis. češtině *kráva : kravou, sláma : slamou, síla : silou* atpod., a je tak částečně i v některých nářečích. V některých slovech však pronikla délka i do instr. sing. atd., a je na př. *bříza — břízou, míra — mírou* (ve rčení *stejnou měrou* atpod. se krátkost dochovala). Ve mnohých nářečích se však ono střídání kvantity naopak vyrovnalo veskrze v krátkost a je *síla, hlína, jama, březa, krava* atd. Srovn. ještě v § 43s. Tu je sice shoda se srbštinou, jež má veskrze krátkost, ale shoda nahodilá, protože krátkost je pozdní a nevznikla přímo z bývalé ražené délky jako v srbštině. Je to tedy jev na jihoslovanštině nezávislý, jako na př. *-m* v 1. os. sing. a *l* za *dl* v *selka*. Nebo bylo na př. *kámen*, ale *kamene, kameni* atd. Z toho vzniklo vyrovnáním ve většině nářečí *kamen (kameně)*. Podobně vzniklo slovens. *mati* místo *máti* podle *matere, materi...*, *bremä, plemä, semä* podle *bremena (-ňa; starší tvar byl -ne)...*, čes. *děvče* místo *dívče* podle *děvčete* atd.

V tomto porušování původních poměrů šly dialekty často nestejnou cestou a nebylo by nijak divné, kdyby byly v slovenštině velmi hojné rozdíly od ostatních nářečí čes. jazyka. To by byl přirozený nářeční vývoj. Vidíme však, že slovenšina velmi často šla touž cestou jako mnohá jiná nářečí čes. jazyka. Tak na př. slova typu *jama, síla, hlína*, t. j. slova s původní přízvučnou raženou intonací, zkrátila nejen slovenština, nýbrž všechna nářečí moravs., slezská a z českých t. zv. nářečí českomoravské (= v okolí Polné, Polničky, Bystrého a z části na Přibyslavsku). To ukazují dále i jiné shody mezi slovenštinou a ostatními nářečemi čes. jazyka, o nichž byla řeč shora.

Vedle tohoto vývoje se pozoruje i vývoj jiného druhu, totiž zkracování nebo dlužení za podmínek, jež nijak nesouvisí s původními poměry kvantitativními. Sem hledí na př. krácení druhé

délky v slovenštině. V tom však není slovenština osamocena. V jiných nářečích se pozorují zase jiné jevy; na př. místy v hanáčtině se zkrátilo každé *i* z bývalého *ie*, *é*, *ú* a každé *ü*: *bida*, *mira*, *dyl*, *dysč*, *čítit* (-*č*) — *dum*, *vuz*, *muj* atpod.

Shrneme-li všechno, můžeme s právem říci, že se v slovenské kvantitě nejeví ani nejmenší stopy jihoslovanské, ba naopak, že slovens. kvantita velmi zřetelně svědčí o příslušnosti slovenštiny k ostatním nářečím čes. jazyka.

6. Nedostatek *ř* v slovenštině nepokládá Czambel za přímý důkaz jejího jihoslovanského původu, nýbrž jen za nepřímý. Náklonnost k *ř* prý měli západní Slované ode dávna, kdežto Slováci nikoli a proto u nich *ř* nevzniklo. Pastrnek l. c. 19 ukázal na to, že *ř* je v češtině až od stol. 13. a že sice nedostatek náklonnosti k *ř* u Slováků třeba uznati, ale že to není „žádnou bezpečnou známkou původu jihoslovanského, protože stejným právem může považován býti za rys — ruský.“

K tomu je třeba poznámky. Čechové neměli náklonnost k *ř* ode dávna, nýbrž až od té doby, kdy začali *ř*, vzniklé palatalisací z *r*, měniti v *ř*. Podobně neměli Čechové ani Slováci ode dávna náklonnost k *ď*, *ť*, *ň*, nýbrž až od jisté doby, kdy začali palatální *ď*, *ť*, *ň*, vzniklé z *d*, *t*, *n*, vyslovovati jako *d*, *t*, *n*; nebo celý čes. národ neměl ode dávna náklonnost k ústním samohláskám místo nosových *ę*, *ǫ*, nýbrž až od té doby, kdy je začal měniti v *ä* a *u*; příslušníci čes. jazyka v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na západ. Slovensku neměli ode dávna náklonnost k *i* za *ie*, nýbrž až od té doby, kdy začali vyslovovati *i* místo *ie* atd; Slováci měli do té doby, kdy začalo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku vznikat *ř*, palatalisované *ř* vedle *r* jako ostatní příslušníci čes. jazyka. Nelíši se tedy od nich a o nedostatku náklonnosti k *ř* lze mluvit až od 13. stol. A tu je arcí velmi pochybné, že se vyvinul vlivem jihoslovans. nebo ruským, protože v té době Slováci s Jihoslovany již přímo nesousedili.

Souhláska *ř* vznikla nikoli přímo z *r*, nýbrž z palatalisovaného *ř*; proto je *ř* jen za *r* v jistých případech, nikoli za každé bývalé *r* (*ryba* — *řemen*...). Změna *r* v *ř* a dále v *ř* je ryze fonetická a souvisí s jinými změnami, jako *č*, *ť*, *ň*, v *ď*, *ť*, *ň* jež nazýváme souborně palatalisací. Ve vývoji palatalisace šly jednot-

livé slovans. jazyky různými cestami; ale nejen to, nýbrž i různá nářečí téhož jazyka se vyvíjela různě. Tak malorus. nářečí mají před *e*, *i* tvrdé *d*, *t*, *n*, kdežto ostatní nářečí rus. jazyka *đ*, *ť*, *ň*. Podobně na území čes. jazyka: před *e*, *i* a *ь* většina nářečí, i západ. slovenština, má *d*, *t*, *n*, laština, slovenština střední a východ. *đ*, *ť* (nebo *c*, *z*), *ň*; před bývalým *é*, *i*, *ę* skoro celý čes. jazyk má *đ*, *ť* (*c*, *z*), *ň*, ale místy je v různém rozsahu *d*, *t*, *n*. Hlávky *c*, *z* jsou jen jiný odstín hlásek *ť*, *đ* a v rozsahu těchto dvou odstínů jsou dialektické různosti v čes. jazyce; na př. spisov. čes. *choditi*, *dědina* — laš. atpod. *chozic*, *zézina*. Také *ř* je jen odstín bývalého *ř*.

Máme-li tedy na mysli, že přechod *r* v *ř* je fyziologický a že v podobných případech jsou v češtině a vůbec v slovanštině dialektické rozdíly, můžeme s právem souditi, že i nestejný český vývoj hlávky *ř* — jednak v *ř*, jednak v *r* — je veskrze domácí, že není z části, totiž co se týče nedostatku *ř* v slovenštině, vlivem cizím, ani jihoslovanským ani ruským.

Tomu nasvědčují dále zřetelně dosti hojně případy s *r* místo očekávaného *ř* i v nářečích jiných než slovenských. Sem hledí: *uderit*, *-l* (*uderet*, *oderet*...), hojně na Moravě a místy v Čechách (Gebauer HistMl. I, 337); jihočes. *horina* »horka, hůrka, kopeček« (Dušek I, 10); chods. a vůbec jihočes. *rezat*, *rezanka*, *parez*, *hourezky* (Hruška 45, Dušek I, 10); jihočes. *horejší* (Dušek l. c.); *porád*, *-d*, hojně v Čechách (Kotík 13, Kubín Lidoml. 21, Hodura 20, Dušek I, 10) i na Moravě; klads. *reč*, *roztrásat* (Kubín Lidoml. 21); zlíns. *hore*, *strela* do toho! (Bartoš Dial. I, 14); staročes. *šeradnost* vedle *šerád*-, *šeredný* vedle *šeréd*-, *škaretlý* vedle *škarěd*-, novočes. jen *šeredný*-, *-nost*, *škaredý* (Gebauer HistMl. I, 337); novočes. *brečeti*. Toto *r* místo *ř* nelze vykládati cizím vlivem, ruským nebo jihoslovanským, a nelze v něm viděti slovakismus, protože se vyskytá na různých místech, i velmi vzdálených od slovenštiny¹. Je to tedy jev vzniklý domácím vývojem. Pak je i slovens. *r* prvek domácí, nikoli cizí. Poměry na území čes. jazyka jsou docela jasné: slovenština se odlišuje od ostatních nářečí čes. jazyka nikoli v pod-

¹ Gebauer HistMl. I, 337 vykládá zlíns. *hore* a *strela* přejetím ze slovenštiny. To je sice možné, ale nelze-li tak vyložití mnohé jiné případy, pak je třeba velmi podobno pravdě, že ani v oněch dvou případech nejde o přejetí ze slovenštiny.

staté jevu, nýbrž jen v jeho rozsahu, majíc *r* za bývalé *ř* veskrze, kdežto ostatní nářečí jen částečně¹.

7. Stopy jihoslovans. původu slovenštiny spatřuje Czambel konečně v řadě slov, jednak ve jménech místních, jednak v obecných. Jak ukázal Pastrnek l. c. 20 sl., mnohá z oněch slov jsou i jinde na území čes. jazyka a u některých není souvislost s jihoslovanštinou tak zřejmá, jak soudí Czambel². Ale i kdyby šlo o skutečné shody mezi slovenštinou a jihoslovans. jazyky, neznamenal by tyto shody nic pro otázku o původu slovenštiny, o jejím poměru k jiným slovans. jazykům, protože lexikální shody nemají pro takové otázky žádný význam.

34. 1. V SlovStar. III (1919), 184 praví Niederle, že je v slovenštině „jihoslovanský příměšek, řada slov, řada zjevů fonetických a tvaroslovných.“ Niederle není jazykozpytec a opírá se jen o výsledky jazykozpytu. Conevovu theorii o bulharsko-slovenské jednotě ještě neznal; mohl tedy míti na mysli hlavně výklady Škultétyho o bulharských a srbských prvcích v slovenštině a Czambelovu domněnku o jihoslovans. původu slovenštiny. Tuto domněnku vyvrátil Pastrnek, takže zbýval jen Škultéty jako Niederlův pramen k výkladům o jihoslovans. prvcích v slovenštině. Uvedl jsem v § 30 a 31 všechno, co Škultéty pokládá za jugoslavismus. Nevím, lze-li to dobře nazvat „řada slov, řada zjevů fonetických a tvaroslovných“; já bych tu užil slova »několik«. Připomínám to jako příklad nepřilíš přesného přihlížení k současnému stavu otázky o jugoslavismech v slovenštině. Jak zcela jinak, totiž velmi opatrně, mluví o této otázce jazykozpytec Polívka v LF. XXXIV (1907), 37: „Nepopírám, že slovenština, a to střední, má některé hláskoslovné jevy, které ji přibližují jihoslovanské skupině. Ale i tu jest ještě mnoho

¹ Nehledím tu k *r* v západ. nářečích u slov cizích, jako *Kristus*, *rytíř* a j. Dále k *r*, jež vzniklo analogií: *berěš*, *bere*... (podle *beru*...); vokát. *doktore*... Konečně k *r* před souhláskou, jako *starce*, *dvorce*, *rci*, *horšé* atd. a k *r* před samohláskou, vzniklému vlivem těchto případů, na př. *orel*, *dvorec*, dialekt. *starec*... podle *orla*, *dvorcě*, atd.

Mám tedy na mysli jen případy, kde je *r* před dnešními nebo bývalými palatálními samohláskami, kde není možnost výkladu z analogie a kde jde tedy o změnu *ř* v *r*, nikoli *ř*, v *ř* jako v slovenštině.

² O jednom slově, totiž o názvu řeky *Topľa*, viz ještě u Polívky v LF. XXXIV, 24.

nejasného. Jevy tvaroslovné pak, shody lexikální pro řešení takových otázek nemají ceny.“ Že je při řešení naší otázky potřeba opatrnosti, náležitě bedlivosti, není tuším nutno dokazovati; vždyť jde o otázku velmi důležitou, zejména máme-li na mysli, že se řešení otázky o postavení slovenštiny v rodině slovans. jazyků přikládal a přikládá veliký význam pro otázku o poměru československém vůbec.

Jedna nepřesnost má za následek druhou. Niederle pokládá za dokázáno, že je v slovenštině „řada“ jugoslavismů. Je potřeba je vyložiti a tu se hned nabízí mimo jiné výklad, že Slováci „přejali do sebe a absorbovali řadu zbytků čistě jihoslovanských, které na pochodu ze Zakarpatí na Balkán zůstaly vězeti při Dunaji a při řekách ze severu do něho tekoucích“ (l. c. 184). Není pochyby o tom, že je to možné, ale naprosto to není jisto. Jediné svědectví je „řada“ jihoslovanských zbytků; ale to je jen následek „řady“ jihoslovans. prvků v slovenštině, o níž lze říci, že vznikla nepřesností místo „několik“.

Přehledné výklady mají význam jen tehdy, když je příslušná otázka dosti prozkoumána a když vystihují přesně stav badání. Zveličování a generalisování v otázce velmi málo prozkoumané vede jen k jejímu zatemnění. Lépe je říci méně a vyčkati přesnějších výsledků vědy.

2. Také Zubatý (SbornMatSlov. I, 35, 36) mluví jen všeobecně o jugoslavismech v slovenštině a vykládá si je tak, že říše Svatoplukova zabírala snad i Jihoslovany, kteří byli maďarským vpádem odtrženi od ostatních Jihoslovánů a splynuli se Slováky.

3. Obě domněnky, Niederlova i Zubatého, jsou po stránce jazykozpytné stejné; předpokládají, že v slovenštině jsou jugoslavismy a že vznikly splynutím Jihoslovánů se Slováky¹. Tu se naskytá otázka, je-li tento výklad možný chronologicky.

Nevíme přesně, kdy nějaké útržky Jihoslovánů zůstaly na území slovenském; ale je jisto, že to bylo někdy před 6. stoletím po Kr., kdy byli Čechové a Slováci již usazeni v dnešních sídlech.

¹ Niederle SlovStar. II, 358 vykládá si jugoslavismy také jinak, totiž jako přirozené tvary přechodní. Zde mi jde jen o výklad, že vznikly splynutím Jihoslovánů se Slováky.

Vykládáme-li s Niederlem jugoslavismy v slovenštině splýnutím Jihoslovanů se Slováky, musíme předpokládati, že v mluvě Jihoslovanů, kteří na Slovensku zůstali, byly ony jugoslavismy už rozvity. Tu lze míti na mysli jen nejstarší z možných jugoslavismů, t. j. z jevů, jež bývají za jugoslavismy pokládány; jsou to *rat-*, *lat-* (*raz*, *lakeľ* atd., viz v § 32^a), *a za é* (v. § 29^a) a *teret* (*čerešňa* . . ., v. § 29^b). Třebas neznáme přesnou chronologii těchto jevů, je více než podobno pravdě, že někdy v době kolem r. 500 po Kr. tyto jugoslavismy ještě rozvity nebyly. Ostatní jugoslavismy zcela nepochybně nevznikly tak, jak myslí Niederle, protože jsou to jevy původu pozdějšího, z doby, kdy už oni Jihoslované sídlili na Slovensku.

Snad se zdá možné domnívati se, že oni Jihoslované tehdy, když zůstali na půdě slovenské, sice neměli ještě ony jevy v té podobě, kterou od nich přejali Slováci, nýbrž v podobě starší, ale že k oné podobě novější dospěli za dalšího pobytu na Slovensku. Mám však za vyloučeno, že by Jihoslované, žijící v úplně jiném okolí než jádro jihoslovanského kmene, šli jazykově touž vývojovou cestou jako toto jádro. Jistě se více podobá pravdě, že ony útržky Jihoslovanů splýnuly úplně se Slováky, t. j. vyvíjely se jazykově tak jako Slováci, protože jazykové rozdíly mezi nimi a Slováky byly v době, kdy zůstali na Slovensku, zcela nepatrné.

Při domněnce Zubatého je a priori možnost jugoslavismů větší, protože předpokládá odtržení — řekněme — slovenských Jihoslovanů od jihoslovansk. jádra až po příchodu Maďarů, tedy v druhé polovici 9. století. Do té doby se některé jihoslovanské zvláštnosti snad už vyvinuly, na př. *a za é*, a bylo by lze vykládati, že shodné jevy slovenské jsou stopy po těch Jihoslovanech, kteří zůstali na Slovensku.

A tak je i při hypotese Conevové a Škultétyho, podle níž vznikly jugoslavismy ze sousedství Slováků s Jihoslovany do maďarského vpádu. Podobně si asi představoval jugoslavismy Vondrák, když ve *VerglGr.* I², 395 o *rat-*, *lat-* praví toto: „Man muß es wohl als eine ehemalige Berührung des Slovakischen mit dem Südslavischen auffassen.“

4. Chaloupecký *Staré Slov.* 273 sl. se domnívá, že na horní Tise v t. zv. Bycharsku, jež z části obsahovalo dnešní východní

Slovensko, sídlili od původu slovanští Bulhaři a že „ještě asi na rozhraní stol. XII. a XIII. byl bulharsko-slovanský ráz tohoto území dosti zřejmý“ (str. 274). Tu se naskýtá otázka, byli-li tito Bulhaři v přímém sousedství se Slováky, takže mohli míti vliv na slovenštinu. Chaloupecký sám (str. 274) myslí, že s oněmi Bulhary sousedili gemerští Slováci, arcit hlavně až od stol. 13. počínajíc, neboť Gemer byl osídlen „větším dílem až v stol. XIII. a v dobách následujících“. A domnívá se, že gemerští Slováci nejen s Bulhary sousedili, nýbrž „vstřebali“ z Potisí část bulharského obyvatelstva.

Při této domněnce je a priori možnost jugoslavismů, vlastně jen bulharismů, ještě větší než při domněnkách Zubatého, Škultétyho a Conevové, protože do 13. stol., kdy se začali Slováci s Bulhary stýkatí, mohli Bulhaři některé zvláštnosti plně vyvinouti. Bylo by lze namítati jako při jihoslovans. zbytcích zůstalých na Slovensku při přechodu z pravlasti na Balkán (srovn. výše sub 3), že se tito bycharští Bulhaři nevyvíjeli jazykově stejně s jihoslovans. jádrem na Balkáně, ale tato námitka by byla tentokrát lichá, protože bycharští Bulhaři nebyly jen úlomky, nýbrž souvislé obyvatelstvo dosti velikého kraje. Je patrné, že by šlo o jugoslavismy vzniklé absorbováním bulharského obyvatelstva.

5. Možnost jugoslavismů po stránce chronologické však ještě není důkazem, že v slovenštině skutečně jugoslavismy jsou. Tu je třeba přihlížeti k jiným stránkám, zejména k povaze jevů samých. O tom byla řeč v předcházejících paragrafech.

35. Jaký je historický, nikoli jazykový, základ domněnky o jugoslavismech v slovenštině, t. j. jak je historicky doloženo přímé sousedství Slováků s Jihoslovany a splynutí jihoslovans. zbytků se Slováky?

Niederlův výklad, že Slováci „přejali do sebe a absorbovali řadu zbytků čistě jihoslovanských“, nemá oporu v žádném faktu historickém, není dosvědčen žádnou zprávou historickou, nýbrž je vykombinován z jazyka, z domněnky, že je v slovenštině „řada“ jugoslavismů; srovn. v § 34. Pozorujeme tu tedy *circulus vitiosus*: z jedné domněnky vyrůstá druhá.

Také mínění Zubatého, že se Slováci splynuli Jihoslovany odtržení od ostatních Jihoslovany maďarským vpádem, není než domněnka.

Předpoklad, že Slováci do maďars. invase přímo sousedili s Jihoslovany — vychází z něho Škultéty a Conev —, má jakousi oporu. Pro sousedství s Bulhary svědčí s dosti velikou podobností pravdě fakt, že hlavní město maďarské má bulharskou podobu *Pest* (= foneticky *pešt* = *pektš*, **pecš*); srovn. u Niederla v SlovStar. II, 451. Z toho lze usuzovati, že v oné krajině nějakou dobu žili před Maďary Bulhaři; zda Maďaři zaujali dnešní sídla hned po invasi na sklonku stol. 9. či až někdy později, není zcela jisto. Při tom však nesmíme zapomínati, že Slováci nemusili přímo sousediti s Bulhary, kteří seděli v krajích později a dnes maďarských. Nemáme možnost nějak objektivně tuto otázku rozřešiti.

Bulharský ráz t. zv. Bycharska je dosvědčen dosti dobře; srovn. u Niederla v SlovStar. II, 450 a u Chaloupeckého v StarSlov. 273—274. Přímé styky těchto Bulharů se Slováky lze předpokládati až v době, kdy začali Slováci kolonisovati Gemer, t. j. od stol. 13.; srovn. v § 34.

Pro mínění, že Slováci sousedili se Srby nebo Slovinci, lze uvéstí jen Ptolemaiovo *Πέσσιον*, vidíme-li v něm arcit *peč*; viz u Niederla v SlovStar. II, 163 a 359. Pak by tedy před Bulhary byli bývali v kraji kolem Pešti Srbové nebo Slovinci.

Celkem tedy vidíme, že přímé styky Slováků s Jihoslovany jsou dosvědčeny dosti málo bezpečně.

36. 1. Otázka o jugoslavismech v slovenštině je po několika stránkách zcela jasná.

Především je nepochybné, že nelze jisté jevy slovenské pokládati za stopy, zbytky jihoslovanského původu slovenštiny, t. j. vykládati je tak, že si je Slováci ponechali, když se časem z veliké části počestili (§ 33).

Dále je jisto, že nelze v některých slovens. jevech spatřovati vliv Jihoslovanů, kteří na pochodu z pravlasti na Balkán zůstali na Slovensku a splynuli se Slováky. Je možné, že na Slovensku nějaké jihoslovans. útržky zůstaly, ale od nich Slováci nemohli dostatí žádný z těch jevů, jež bývají pokládány za jugoslavismy, protože ony jevy jsou původu pozdějšího (§ 34).

Jugoslavismy by si bylo lze mysliti jen jako výsledek toho, že se Slováci stýkali s Jihoslovany a že absorbovali část bycharských Bulharů.

2. I když připustíme, že tomu tak skutečně bylo, není možnost jugoslavismů ve všech případech stejná.

Především třeba vyloučiti lexikální shody mezi slovenštinou a jihoslovans. jazyky, protože jsou zcela neprůkazné (§ 28, 31 a 337).

Dále tu má význam moment časový. Za jugoslavismy lze mítí jen ty jevy, jež se vykonaly v době, kdy se Slováci s Jihoslovany přímo stýkali. Hledíme-li ke všem možnostem, o nichž byla řeč v minulém paragrafu, můžeme tuším za krajní mez oněch styků položití 13. století. Proto je třeba vůbec z jugoslavismů vyloučiti ty jevy, jež se prováděly až v době pozdější; tedy tyto: 1. os. sing. na *-m* (§ 331); *r*, *l* (§ 29s); *l* za *dl* (§ 334); *a* za *ě* (§ 294); kvantitu (§ 336); tvar *dobró*, *dobruo* (§ 333). A dále je patrné, že nelze mluvit o vlivu jihoslovanštiny na slovenštinu někdy v době kolem 6. stol. po Kr., neboť v té době nebyly v jihoslovanš. ještě rozvity ty jevy, jež se vyskytají také v slovenštině a bývají považovány za jugoslavismy (§ 34s).

Za třetí je důležitá a vlastně nejdůležitější povaha jevu samého, jeho gramatická stránka. Tu se ukazuje, že i jevy, jež by po stránce chronologické mohly býti jugoslavismy, jsou zřetelné jevy domácí, úzce souvisící s vývojem ostatních nářečí českého jazyka; tak *ä* za *ę* (§ 29a), *teret* (§ 29s), frekventativa na *-úvat* (§ 29c), *kúpeř*, lok. *-ich*, nom. pl. *řudie*, *synove*, *Ablonca*, *edon* (§ 30), *me*, *te*, *Kemenene*, *Andro* (§ 31), nedostatek *ř* (§ 33c). Jen při dvou jevech je výklad o jugoslavismech (po stránce gramatické) poněkud možný; totiž při *a* za *jery* (§ 332) a při *rat-*, *lat-* (§ 32s). Ale mnohem lépe je lze pochopiti jako jevy domácí, protože nejsou neznámy ani v ostatních nářečích čes. jazyka.

3. Připustíme-li, že tyto dva jevy nevznikly čistě domácím vývojem, naskýtá se ještě jiný výklad, než že to jsou jugoslavismy, vzniklé jednak vlivem sousedství Slováků s Jihoslovany, jednak vlivem Jihoslovanů zůstalých na Slovensku a odtržených od svého jádra. Totiž výklad, že to jsou přechodné jevy mezi slovenštinou a jihoslovanštinou. Přechodnými rozumíme takové jevy, jež na rozhraní dvou jazyků přesahují z jednoho jazyka do druhého. Pokládáme je nikoli za přejaté z jednoho jazyka do druhého, nýbrž prostě za společné jevy obou jazyků, vzniklé z těsného sousedství.

Viděti v jerovém *a* a v *rat-*, *lat-* přechodné jevy mezi jihoslovanštinou a slovenštinou — vlastně jen střední slovenštinou —, je sice a priori možné, ale nepřilíš podobno pravdě. Vývoj přechodných jevů předpokládá delší těsný styk dvou jazyků, ale ten není v našem případě nepochybný. Styk Slováků s bycharskými Bulhary začal se velmi pozdě (§ 35), trval tedy velmi krátce, a přímé sousedství s Jihoslovany na západě při Dunaji není vůbec zcela bezpečné. Nehledíme-li k této věci, je ještě jedna závada, totiž povaha oněch dvou jevů samých. Okolnost, že se vyskytají nejen v střední slovenštině, nýbrž i jinde na území čes. jazyka, třebaš jen v malém rozsahu, je tuším svědectvím, že to jsou jevy čistě domácí, tedy nejen ne jugoslavismy, t. j. jevy vzniklé vlivem jihoslovanštiny, nýbrž ani ne přechodné jevy mezi jihoslovanštinou a slovenštinou.

4. Kdyby bylo historicky zcela nepochybně dosvědčeno, že Slováci delší dobu přímo sousedili s Jihoslovany, cháпали bychom, že se stopy tohoto sousedství hledaly a nacházely i v jazyce. Ale vidíme-li, že tomu tak není, že některé výklady o stycích slovensko-jihoslovanských jsou naopak vyvozeny ex post z jazyka, mimoděk se ptáme, proč se za těchto okolností zrodila domněnka o jugoslavismech, ba o jihoslovanském původu Slováků.

Snad nalezneme vysvětlení v okolnosti, že jazykozpyt je často ochoten viděti mezi stejnými nebo podobnými jevy dvou jazyků příčinnou souvislost; v našem případě takovou, že některé shody mezi slovenštinou a jihoslovans. jazyky vznikly v slovenštině přejetím z jihoslovanštiny. Jinými slovy: vysvětluje si onu shodu předpokladem o jugoslavismech. A na druhé straně, že jazykozpyt ku podivu zapominává, jak mnohé stejné nebo podobné změny vznikají v několika slovans. jazycích zcela zřejmě nezávisle; na př. ztráta nosových samohlásek; 1. os. sing. na *-m* u sloves thematických; *l* za *dl* v sever. slovinštině a v čes. jazyce; *ř* z *ř* v češtině, polštině a částečně v lužičtině¹; změna *g* v *γ*, *h*; asimilace v hrtanu atpod. Ale sotva jen z těchto okolností pochopíme, že se při hledání jugoslavismů v slovenštině úplně zapomínalo na

¹ Niederle SlovStar. III. 96 uvádí změnu *r* v *ř* mezi dialektickými změnami praslovanskými!

těsnou souvislost slovenštiny s češtinou, na chronologii a na vývoj v jiných slovanských jazycích, zkrátka, že hledání jugoslavismů vedlo k tak hrubým omylům proti základním poučkám jazykozpytným.

Proto se domnívám, že tu měla nemalý význam ještě jedna okolnost. Od sklonku stol. 18. se pozoruje na Slovensku snaha o vytvoření samostatného spisovného jazyka, jež byla provedena v čtyřicátých letech stol. 19. Původci a obránci tohoto rozkolu s oblibou se dovolávali zvláštního postavení Slovenska a slovenštiny mezi ostatními národy a jazyky slovanskými jako příčiny rozkolu, ač skutečné příčiny byly jiné. Ono zvláštní postavení Slovenska a slovenštiny jsou skoro veskrze fantasmie, jež však lze dobře chápati jednak z tehdejšího stavu jazykozpytu, jednak jako potřebné důvody pro rozkol. Když se vytvořila samostatná spisovná mluva slovenská, sváděla zase tato okolnost k domněnce, že slovenština je od původu samostatný jazyk vedle češtiny, jako na př. polština vedle češtiny. A v této psychologické náladě se rodily jugoslavismy; byly další oporou pro tvrzení o zvláštním postavení slovenštiny mezi slovanskými jazyky, o její samostatnosti vedle češtiny, t. j. vedle nářečí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. A lze pochopiti, že právě Czambel zašel tak daleko, že pokládal slovenštinu vůbec za jazyk od původu jiný, než je čeština, totiž za jazyk jihoslovanský. Všichni, kdo o jugoslavismech v slovenštině mluví, nedívali se arcif stejně na otázku o postavení slovenštiny, a zejména jí nevyužili tak tendenčně jako Czambel. Ale zdá se, že oné psychologické náladě podlehli i ti, kdo se snažili zaujmouti správné stanovisko k otázce jugoslavismů, zejména po té stránce, že pokládali jugoslavismy za bezpečně dokázány.

Otázka jugoslavismů je především jazykozpytná; zbavíme-li se při jejím řešení oné psychologické nálady, ukáže se nám docela v jiném světle, než se zdála dosud.

Polské prvky.

Ve východní slovenštině.

37. Některé hláskové jevy východoslovens. bývají pokládány za polské. Pastrnek Beitr. 204 myslí na tyto jevy: *tert* za *trt*,

c, z, ś, ź, ztrátu kvantity a přízvuk na slabice předposlední. Czambeł v. Řeči 30 uvádí *c, z, ś, ź*, nedostatek *r, ł*, tamt. 155 *lot-* a 164 *-llo*. Poliyka v LF. XXXIV, 22 -23 pokládá za nejdůležitější pols. znak střídnice za *r, ł*; mimo to je mu (l. c. 33) polonismus *ć, ź, ś* místo *c, z, s*.

1. Z těchto jevů jeden zcela jistě není polský; totiž *c, z* za *ć, ź*, na př. *ocec, ci, ve woze, izes* a pod. Assibiláty *c, z* byly v starších dobách rozšířeny mnohem více než dnes; vyskytovaly se v Čechách i na Moravě, kde jsou dnes po nich jen nepatrné stopy. Srovn. u Kašíka v LF. XLI, 337 sl.¹. Můžeme se tedy s právem domnívati, že assibiláty vznikly ve východní slovenštině domácím vývojem právě tak jako jinde v čes. jazyce. Polský vliv bylo by lze předpokládati nikoli na jejich vznik, nýbrž jen na jejich zachování. Ale to by byl předpoklad zcela zbytečný a beze vši pochyby i nesprávný. Zánik assibilát *c, z*, t. j. nahrazení jich hláskami *ć, ź* na větší části českého jazykového území, a zachování jich v laštině, v západ. a východ. slovenštině jsou jevy povahy dialektické právě tak, jako na př. zachování skupiny *ść* a její změna v *śł* (*puścien* — *puścien* atpod.).

2. Velmi se podobá pravdě, že ani hlavní přízvuk na předposlední slabice není jev vzniklý vlivem polštiny, nýbrž jev domácí, český. Je pravda, že se tento přízvukový typ vyskytá v čes. jazyce z veliké části jen v sousedství polštiny, totiž v laštině, oravštině a východ. slovenštině. Ale jde také dosti hluboko dovnitř Moravy a Slovenska, kde je pols. vliv vyloučen. Leda bychom se domnívali, že se tento přízvuk rozšířil z pohraničního území dále dovnitř.

Jsou však i jiné okolnosti, jež podpírají mínění o domácím původu přízvuku na předposlední slabice. Především to, že se místy vyskytá náš přízvukový typ vedle přízvuku na slabice první; srovn. u Bartoše v Dial. II, 82, tamt. II, 9, u Kašíka Středobeč. 37 a u Loriše 5—6. Z vlastní zkušenosti znám tento jev z Dolní Oravy, z V. Kubína a z okolí. Kdybychom v přízvuku na před-

¹ Tento důležitý jev bezpečně dokázal pro Moravu před Kaškem Th. Vodička v ČMatMor. XX (1896), 8—9. O Čechách pak jen poznamenal, že i tu bylo *c* více rozšířeno, než je dnes. Kašík Vodičku neprávem nepřipomíná.

poslední slabice viděli typ přejatý z polštiny, musili bychom se domnívati, že ona nářečí nepodlehla polskému vlivu úplně, nýbrž že si z části ponechala přízvukový typ český (československý). To by bylo lze chápati u jednotlivců, v nářečí smíšeném, ale nikoli na př. v oravštině, v nářečí ryze slovenském. Jasně je toto kolísání mezi oběma přízvukovými typy, když vycházíme z předpokladu, že nejen přízvuk na slabice první, nýbrž i na slabice předposlední je jev domácí, český. Mezi oběma typy je genetický vztah, totiž takový, že přízvuk na slabice předposlední vznikl z přízvuku na slabice první zesílením vedlejšího přízvuku, jenž býval vedle hlavního přízvuku na slabice první. Srovn. u Lehra v Rev. ÉtSl. III, 177 a 188. Souvislost obou přízvukových typů je velmi těsná, z jednoho typu vzniká druhý velmi snadno a proto vývoj zůstal neukončen, t. j. vedle novějšího typu přízvukového se stále vyskytuje typ starší.

Dále je důležité, že se v některých polských nářečích sousedících se slovenskými, totiž v nářečích podhalských od Jablunkova až po Spiš, vyskytá přízvuk na slabice první, ač je pravidlem ve většině pols. nářečí přízvuk na slabice předposlední, a že tento přízvuk nelze vykládati eizím vlivem, totiž slovenským, protože přilehlá nářečí slovens. mají přízvuk na slabice předposlední. Srovn. u Lehra l. c. 178. Je to tedy typ vzniklý polským vývojem domácím. Tomu svědčí dále zřetelně ta okolnost, že se přízvuk na první slabice vyskytá v jižní kašubštině, kde o českém vlivu nemůže být ani řeč. Vývoj v polštině tedy ukazuje, že mezi přízvukem na slabice první a předposlední je úzká souvislost, a podporuje tak výklad, že přízvuk na předposlední slabice v některých nářečích čes. jazyka je výsledek rovněž vývoje domácího. V polštině tedy vznikl hlavní přízvuk na slabice předposlední ve většině nářečí a na slabice první zůstal jen dosti zřídka (kromě nářečí podhalských ještě v jižní kašubštině), kdežto v čes. jazyce zůstal přízvuk na první slabice ve většině nářečí a ujal se na předposlední slabice jen v menšině nářečí.

A konečně svědčí pro domácí původ přízvuku na předposlední slabice v některých nářečích čes. jazyka připomenutá okolnost, že část pols. nářečí sousedících s čes. nářečimi má přízvuk na slabice první. Kdybychom viděli v čes. přízvuku na předposlední slabice

polonismus, musili bychom předpokládati, že pronikl z polštiny jen do nářečí lašského, neboť polská nářečí souvisící na severovýchodě s laštinou přízvuk na slabice předposlední mají, a odtud že se rozšířil do střední a východ. slovenštiny. To je však předpoklad velmi málo podobný pravdě.

3. Mně je dosti pochybný polský vliv při *ś, ź*, na př. *śeno, śi, śńu, peńeźi, wźaź, źle* atpod.

Před palatálními samohláskami *e, é, i, ь, e* a jejich střídnicemi (*e za ь, á, a* atd. za *e*) byly původně v celém čes. jazyce všechny souhlásky palatální nebo palatalisovány; na př. *ńeśete, vědu, lezu, láti* (z *ľajati*), *práti* (z *pręjati*), *pañ, pąta* atpod. (uvádím tyto příklady v podobě pračeské). Tak bylo i v původním skupení »souhláska + *j* (*i*)«, at následovala jakákoli hláska; na př. *kuńja*, (z *-nja*), *vońa* (z *volja*), *orńu* (z *orjńo*), *lońen* (z *-rjenń*), *leńe* (z *-nje*) atpod. A byly veskrze palatální souhlásky *ń* z *nj* (*vońa, činńen* atpod.), *c, z* nebo *z* z něho vzniklé (*meza, meza...*), *ć, ź, ś, ź* a *j*. Z *ř* vzniklo na části území veskrze palatální *ř* a z *d', t', n* za různých podmínek rovněž palatální *ď, ť, ň*, na př. staročes. *děti* (= fonetic. *ďěti*), středoslovens. *ńemám, ońec* atpod. Dále vznikaly palatální nebo palatalisované souhlásky vlivem následujících palatálních souhlásek; na př. *vášńa* z *vásńa*, *mýśńen* z *mýśńen*, *źle* ze *zle*, *ś* *ńim* ze *s* *ńim* atpod. Časem na větší části jazykového území všechny souhlásky mimo *j, ď, ť, ň*, někde také ještě mimo *l* palatalisaci ztratily; je na př. ve spisov. češtině *nesete, leze, zima, si, řeka, síl* atpod., nikoli *ńeśete, śi* atd.

Je-li ve východ. slovenštině *śe, źima* atd., můžeme se s právem domnívati, že je tu zachováno staré *ś, ź*, jež bývalo v celém čes. jazyce. Polský vliv by bylo možné předpokládati tedy jen v tom smysle, že se jím ono staré *ś, ź* udrželo, nedepalatalisovalo se v *s, z* jako ve většině nářečí čes. jazyka. Ale předpoklad, že se v některém nářečí čes. zachoval stav, jenž býval v celém jazyce, vlivem cizího jazyka, zdá se mi velmi málo podoben pravdě. Dovedu pochopiti cizí vliv jen tak, že se jím mění nějaký stav jinak než v jiných nářečích, kde tento cizí vliv nepůsobil. Srovn. v § 29a.

A byl bych nakloněn přes to viděti ve východoslovens. *ś, ź* výsledek cizího vlivu, kdyby se všude jinde v čes. jazyce, kde cizí vliv není možný, byla palatalisace vyvíjela stejně, takže by

východoslovens. stav byla zřejmá odchylka od stavu v ostatním jazyce. Ale palatalisace se vyvíjela v čes. jazyce dialekticky různě. Tak za *d, t, n* před původním *e* a *ь* vzniklo na většině území *d, t, n*, na menší části pak *ḍ, ṭ, ṇ*; srovn. na př. středoces. *den, nemám, otec* atpod. — středoslovens. *deň, nemá́m, otec*. Místy vzniklo *d, t, n* veskrze i před *i, é* a střídnicemi za *ę*; na př. *nyty, chodyty* (srovn. v § 311). Někde se změnilo *ł* v *t* jen v některých případech, jako *táhnouti, řetaz* (viz § 311). Palatální *r* se v západních nářečích změnilo v *ř*, v slovenštině však zůstalo a přešlo v *r*. Ale nikoli ojedinele i v západ. nářečích bývá *r* místo očekávaného *ř*, na př. *reč, porád*; viz § 33s. Palatální neboli měkké *l* se ve většině nářečí změnilo v *l* nepalatální, t. zv. střední, ale v některých nářečích se udrželo. Tak místy v hanáčtině, v moravs. slovenštině, v laštině, ve střední a ve východ. slovenštině. Za těchto okolností můžeme se tuším s velikou podobností pravdě domnívati, že zachování *s* a *z* ve východní slovenštině je dialektický jev domácí, právě takový, jako na př. zachování *l*.

4. Skupinu *lot-* v slově *lokec* pokládá Czambel za polonismus proto, že čeká podle střední slovenštiny *lakec*. Souhlasím s Polívkou (LF. XXXIV, 32), jenž namítá, že „*lokec* jest ve východoslov. zcela pravidelné“. Je totiž nesprávné vycházeti při výkladu východ. slovenštiny ze slovenštiny střední, protože ta se odlišuje ode všech ostatních nářečí celého čes. jazyka. Za měřítko třeba vzíti stav, jenž je v čes. jazyce pravidlem. To je *lot-* (*rot-*) — srovn. v § 32s — a je tedy východoslovens. *lokec* podoba náležitá, domácí, nikoli vzniklá polským vlivem. Srovn. i východoslovens. *rožeň, roz-*.

5. Příponu *-dlo* (*sedlo* atpod.) považuje Czambel za polonismus zase proto, že vychází z nesprávného předpokladu, že totiž celá slovenština jako jazyk od původu jihoslovans. měla *-lo*. A protože ve východ. slovenštině spatřuje vůbec silný vliv polštiny, domnívá se, že *-dlo* vzniklo vlivem polštiny; v střední slovenštině prý je *-dlo* vlivem českým (Reč 176 pozn. 6).

Czambelův předpoklad je však nesprávný; *-dlo* není cizí novota v slovenštině, nýbrž podoba starobylá a *-lo* vzniklo foneticky, domácím vývojem z *-dlo*. Srovn. v § 33s.

6. Výslovnost *č, ž, š* místo *ć, ź, ś*, vlastně jen *ć* místo *ć*, je ve východ. slovenštině doložena celkem zřídka. Polívka l. c. 33 uvádí

z Czambela *ceža* (= *teža*), *cežky*, *cežko* (= *težyk-*) a *čisar*. Není tuším třeba předpokládati tu ani „jakýsi vliv polský“, jak myslí Polívka. V starší době byly si hlásky *é* a *ě* velmi blízké a stopy toho se dochovaly do dneška; na př. *Kojčice* z *Koj(e)tice* na Pelhřimovsku; *český* (= *težký*), *číše* (= *tíše*), *mlácej* (= *mlátěj, -ti*, 3. os. pl.) v kladštině; atpod. Srovn. u Gebauera v HistMl. I, 391 a u Kašíka v LF. XLI, 388 sl. Tu všude jde o *ě* za *é* vzniklé za *í*. Se zřením k těmto případům, a zejména ke kladš. *český* atd., je tuším nepochybné, že i východoslovens. *ě* místo *é* vzniklo vývojem domácím.

7. Tak zbývají z oněch uváděných polských znaků východoslovenských tyto dva: ztráta kvantitativních rozdílů, t. j. zánik délky, a nedostatek *r*, *l*, *t*, *j*. za *r* nejčastěji *ar* (*tarhac*, *karčma*, *zarno*...), řidčeji *er*, *ir* (*mertvy*, *verch*, *cirne*), za *l* pak *ol* (*polny*), *ul* (*puľny*), *il* (*vilky*). Slabičné *r*, *l* (*vrch*, *smrc*, *vlk*, *dľhy*...) se vyskytuje jen ve spišském nářečí lučivňanském (Czambel Reč 117, 119). Srovn. příklady z Czambelových ukázek v Reči u Polívky v LF. XXXIV, 23. Shoda s polštinou záleží při tomto druhém jevě hlavně v *ar* za *r*.

38. 1. Je otázka, jak těmto východoslovens. polonismům rozuměti.

Czambel (Reč 29) se domnívá, že v západní části východ. Slovenska až po řeku Topľu sídlili původně Poláci; zároveň s Maďary dostali pryč se na toto území Slováci (tam. 35), jejichž vlivem se Poláci skoro úplně poslovenštili. V 13. století bylo pryč toto poslovenštění již provedeno (tam. 38, 41). Podle Czambela jsou tedy polonismy ve východ. slovenštině stopy mluvy prvních obyvatelů, totiž Poláků, stopy, jež přejali do své mluvy i Slováci¹. Východ. slovenština vznikla tedy podle Czambelova pojetí míšením češtiny a polštiny. Míšením totiž rozumíme částečné přejímání cizího jazyka způsobené politickým, kulturním nebo sociálním tlakem se strany příslušníků onoho cizího jazyka².

Polívka v LF. XXXIV, 24 — srovn. i NárVěstnČ. VI, 22 — namítá proti této domněnce, že některá místní jména mají hláskovou

¹ Czambel to výslovně nepraví, ale vyrozumívá se to z jeho domněnky.

² Protože je slovenština podle Czambela od původu jazyk jihoslovenský, janz se počestil, je podle Czambela východ. slovenština mluva vzniklá delším míšením, a s to polštinou, tedy mluva vzniklá dvojím míšením.

podobu nepolskou: *Lúčka* (doloženo k r. 1273; polsky by bylo *Łęka*), *Raspuce* (pols. by bylo *roz-pę-*), *Raslavice* (= *raz-slav-*) a jméno řeky *Topla* (pols. by bylo *tepla, ciepła*). Jméno *Lúčka* lze však vyložit s Czambelem tak, že v 13. stol. byli již Poláci poslovenštěni a proto není ú místo *ę* nijak divné. A ostatní jména nejsou příliš vážné námitky proti Czambelovi, protože jejich vokalismus je vůbec nedosti jasný, tedy i při domněnce opačné, že totiž východ. slovenština není poslovenštěná polština¹.

Jsou však jiné okolnosti, jež svědčí proti Czambelově výkladu o původu polonismů ve východní slovenštině. Tak především není nikterak bezpečné to, čím podpirá Czambel svůj výklad. Ten je totiž sám o sobě právě tak podoben pravdě jako výklad jiný, že totiž východní Slováci nevznikli poslovenštěním Poláků a že východoslovens. polonismy jsou následek sousedství s Poláky, kteří od dávných dob seděli a sedí na Spiši severně a severozápadně od Slováků. Czambel tento druhý výklad vyvrací a podpirá svůj poukazem na to, že slovens. osady na Spiši jsou odděleny od polských osadami německými. Srovn. Reč 33 a 70. Z toho se zdá vyplývat, že polonismy ve východ. slovenštině lze vykládati jen poslovenštěním prvních obyvatelů Poláků, nikoli vlivem Poláků na Slováky, kteří seděli na Spiši vedle Poláků již od původu, t. j. hned od příchodu z pravlasti na Slovensko. Ale Němci nesedí na Spiši již od té doby, co Slováci přišli na Slovensko z pravlasti, nýbrž až od 12.—13. stol.; srovn. u Czambela Reč 71 a u Behaghela, „Geschichte der deutschen Sprache“ (Strassburg 1916), 20. Do té doby mohli Poláci přímo sousediti se Slováky; a ani po příchodu Němců nebyl styk obou slovans. větví úplně přerušen, protože pás německých osad nebyl tak široký a docela nepřetržitý. Není tedy zvláštní důvod pro Czambelovo mínění.

Naopak vyvrací tuto domněnku ta okolnost, že si při něm nedovedeme dobře představití vznik jednoho velmi důležitého východoslovens. polonismu, totiž ztráty kvantity. Kdyby byla dnešní podoba východ. slovenštiny vznikla tak, jak myslí Czambel, byla by musila polština mítí jen krátké samohlásky již před 13. stol.,

¹ Czambelovi bylo jasné aspoň jméno *Topla*; viděl v něm jugoslavismus, protože slovenštinu pokládal za jazyk původně jihoslovanský.

neboť tehdy již byla slovenština podle Czambela hotova. Ale polština ztratila rozdíl mezi samohláskami dlouhými a krátkými až v době mnohem pozdější, asi kolem r. 1500. Srovn. Łoś, Gramatyka polska I (1922), § 92. I slovenština sama ukazuje, že délka v ní zanikla až po 13. století; jsou v ní místy rozdílné střídnice za praslovans. *ě* podle kvantity, a to *e* (*je, je*) za krátké *ě* a *i* za dlouhé *ě* (srovn. v § 27.). Před zánikem délky se tedy *ie* zúžilo v *i*; a to je změna, jež se provedla až po 13. stol. (Gebauer Hist.-Ml. I, 191 sl.).

Snad se zdá možné změnit chronologicky Czambelovu domněnku tak, že se ono poslovenštění Poláků vykonalo až v době pozdější, někdy v době kolem r. 1500 nebo snad i později. Tomu by však vadila důležitá okolnost, že východoslovens. jména mají ve starých pramenech již v 13. stol. podobu slovenskou, nikoli polskou. Hledí sem shora připomenuté *Lúčka* a jméno řeky psané *Bela* (Czambel Reč 40); polsky by bylo *łęčka* a *biala*, neboť *a* za *ě* bylo před 12. stol.; srovn. u Łoše l. c. 34.

Z toho zcela zřetelně vyplývá, že nelze polské znaky ve východ. slovenštině vykládati s Czambelem tak, že je východní slovenština poslovenštěná polština.

2. Pak si třeba východoslovens. polonismy vykládati buď tak, že Slováci přejali od svých sousedů Poláků některé hláskové jevy anebo že jsou to jevy přechodné mezi polštinou a slovenštinou. V tomto druhém případě by arcí ztráta délky a nedostatek *r, ł* nebyly vlastně polonismy, protože, jak jsem již připomněl v § 36., přechodné jevy nepokládáme za vzniklé v jednom jazyce vlivem jazyka druhého, nýbrž prostě za jevy společné oběma jazykům.

Více se podobá pravdě výklad druhý, že ztráta délky a nedostatek *r, ł* ve východ. slovenštině jsou jevy přechodné mezi slovenštinou a polštinou. Podmínky pro vznik těchto přechodných jevů byly, neboť Poláci seděli a sedí z části dodnes ve Spiši od dob velmi dávných; srovn. u Czambela v Reči 16 a 33¹.

Naopak první výklad, že ony dva jevy východoslovens. jsou skutečně polonismy, má tu závadu, že předpokládá dosti silný kul-

¹ Dnes třeba mít na mysli, že nejseverozápadnější cíp Spiše byl připojen k Polsku.

turní, sociální nebo politický vliv polský na Slováky, neboť jen tímto vlivem lze si vysvětliti vliv na jazyk. Ale pro tento předpoklad nic nesvědčí, ba naopak všechno svědčí proti němu.

3. Z toho, že ztrátu délky a nedostatek *r, l* nelze vykládati poslovenštěním polštiny, vyplývá, že není třeba se domnívati, jakoby před Slováky byli ve východ. Slovensku — vlastně na Spiši — veskrze Poláci a jakoby východ. Slováci pozdější a dnešní byli vznikli smíšením Poláků a Slováků. Je docela dobře možné, že Slováci osadili Spiš současně s Poláky anebo již před nimi. Kdy se to stalo, jazykozpyt přesně říci nedovede. Ale nedostatek *r, l* ukazuje dosti bezpečně, že Slováci byli ve východ. Slovensku již někdy před stol. 12., protože v té době bylo již *ar* za *r* v polštině; srovn. u Łoše l. c. 62. Toto určení arcíť nijak nevylučuje možnost, že Slováci seděli na Spiši již někdy v 6. stol. po Kr., kdy jistě byli již ostatní kmenové čes. národa v nynějších sídlech. To je však otázka, jejíž řešení není úkolem této práce. Srovn. ještě sub 4.

Ať tomu bylo tak či onak, je dále zřejmé, že se Slováci s Poláky v starých dobách nemísili, aspoň ne tou měrou, že by to bylo mělo silnější vliv na slovenštinu. A pokud se mísili, záležel vývoj v tom, že se Poláci poslovenšťovali. Jinými slovy: tímto poslovenšťováním Poláků nevznikal dnešní typ východní slovenštiny, jak myslił Czambel, nýbrž se jen rozmnožoval počet Slováků; dnešní podoby nabyla východ. slovenština jen sousedstvím s polštinou, vznikem přechodných jevů.

4. Výkladu, že východní Slováci nevznikli z části smíšením s Poláky, zdá se odporovati vokalismus místních jmen *Topla, Raspuče* a *Raslavice*; jeť ve východ. slovenštině veskrze *ceply*, zpravidla *roz-* a jen v nářečí lučivňanském bývá též *rat-*, na př. *vyrasceny* (Czambel Reč 427). Ale toto nářečí má vůbec několik zvláštností proti ostatní východ. slovenštině (srovn. Czambel Reč 117 a Polívka LF. XXXIV, 29), takže za normální třeba asi pokládati podobu *rot-*.

Vokalismus oněch míst. jmen nemůže však vyvrátiti výklad opřený o tak důležité svědectví, jako je ztráta délky, protože jde jen o tři jména, a to o jména místní, jež nezřídka mívají své zvláštnosti. Možná, že se z těchto jmen dá něco usuzovati pro

původní poměry na východ. Slovensku. Je totiž docela dobře možné, že spíší Slováci sice nevznikli z části popoľstěním Poláků, ale že před nimi seděli na východ. Slovensku jiní Slované než Poláci, Jihoslované. Ale to je otázka vymykající se úkolu této práce.

39. Ve východ. slovenštině jsou i skutečné polonismy, t. j. jevy přešlé z polštiny do slovenštiny míšením obou jazyků, t. j. hlavně tak, že Poláci, kteří se poslovenštili, ponechali si některé prvky polské, a snad i tak, že se některé prvky polské rozšířily také k Slovákům od původu.

Jsou to především některá dosti rozšířená jednotlivá slova polská a hlavně hlásková podoba polská některých slov: na př. *caly* (*calkom*), *chlop* (*hlop*), *gemba* (východoslovens. podoba je nebo by byla *cely*, *chlap*, *huba*). Srovn. k tomu u Polívky v LF. XXXIV, 35. Vedle těchto případů se vyskytají i jiné, ale jen na menším území nebo jen v jednotlivých osadách.

Dále sem hledí i některé hláskové jevy, ale jen na malém území. Zejména o za bývalé *á*, na př. *žadom*, *mom*, *mo*, *partic. davol*, *znol* (srovn. moravs. *dával*, *znál*...), a to v mluvě Gaboltova v Šariši. Srovn. u Czambela Reč 121 a u Polívky l. c. 34.

Tyto hláskové jevy vznikly tedy neúplným poslovenštěním Poláků. Jde z veliké části o poslovenštění až v době novější, buď že se Poláci nastěhovali mezi Slováky nebo že se teprve v době novější dostali do přímého styku se Slováky. A jako splýváním, míšením slovenštiny a ruštiny vznikají velmi rozmanité nové útvary jazykové, tak je i při splývání, míšení slovenštiny s polštinou.

V západní a střední slovenštině.

40. 1. Mistry v západní a ve střed. slovenštině se vyskytují polonismy vzniklé poslovenštěním obyvatelů původně polských. Jsou to tedy vlastně nikoli polonismy, t. j. prvky přejaté Slováky od Poláků, nýbrž zbytky, stopy, jež si Poláci zachovali ze své původní mluvy.

Tak se sledáváme se stopami polštiny v Gemeru v nářečí pohorelském a vůbec v Pohroní. V mluvě pohorelské se vyskytují podle Czambelových zápisů na př. tyto polské jevy: *trot*, *tlot* (*sloma*, *mlořba*...); *ę* (*sę*, *slugę*...); *g* (*sluga*, *ńego*...); *o*, *u* za *á* (*mony*, *vum*...). Tu je tedy poslovenštění Poláků jen částečné. Tito Poláci,

oddělení od Poláků východoslovenských, spišských, jsou bez pochyby pozdější přistěhovaleci. Srovn. Pastrnek Beitr. 204 a zvláště výklady Polívkovy v LF. XLVIII, 23 sl.¹

Dále jsou polonismy, vlastně stopy polštiny, v mluvě severní části župy trenčínské, kde se rovněž Poláci poslovenšťovali a poslovenšťují. Viz jazykový rozbor u Pastrnka v RozprFilolog. 134 sl.

V severní části Oravy mluvili do nedávna Poláci čistou polštinou; srovn. u Pastrnka v Beitr. 204 a u Polívky v LF. XII, 463 sl. Jaký je dnešní stav, není známo.

2. Ve střední a dolní části Oravy, tedy v nářečí čistě slovenském, a také z části v Liptově, je přízvuk² buď veskrze nebo často na slabice předposlední. Bývá to pokládáno za polský prvek, ale ukázal jsem v § 37², že neprávem.

3. V RozprFilolog. 152 připomíná Pastrnek, že se od sever. Trenčínska podél Váhu až do stolice prešpurské (bratislavské) a nitranské táhne pásmo nářečí s *c, z*, jež je podle něho (153) „v jistém smyslu přechod od polštiny ke slovenštině“, protože prý je *c, z* polský prvek. Není zřejmé, jak si Pastrnek představuje vznik tohoto nářečí; zda v něm vidí poslovenštěnou polštinu, či je pokládá za slovenštinu od původu, jež však podlehla polskému vlivu.

Avšak *c, z* za *č, ď* (*cicho, zezina* atpod.) není polský prvek, nýbrž domácí, český (§ 37¹).

Pastrnek l. c. 153 vidí také v „aoristovém praeteritu“ onoho západoslovens. pásu zvláštnost upomínající na polštinu; na př. *jách minula* (= já jsem minula), *jách chodela* nebo *chodelach, chodelch, alech nedostala* (= ale nedostala jsem). Dokládá je ze St. Turé, z Krajného v Nitře a z moravs. nářečí kopaničářského, jehož příslušníci pocházejí ze západního Slovenska. Je pravda, že se toto „aoristové praeteritum“ vyskytá dále místy v laštině (Loriš 53) a v polštině, takže se zdá, že jde o jev přešlý do čes. jazyka z polštiny. Tento výklad se však ztroskotává o tu okolnost, že se ono praeteritum vyskytá i v jihočes. nářečí hornoblanickém; na př. *mychme to vyskouvali* (= my jsme to vyzkoumali) Vydra

¹ Při tom je třeba mít na mysli, že 13 (12) pols. osad v severovýchod. Oravě bylo nyní připojeno k Polsku, takže je dnes celkem v Oravě 11 polských vsí.

Hornoblan. 77. Tu na polský vliv mysliti nelze a proto je velmi podobno pravdě, že i jinde v čes. jazyce vzniklo ono praeteritum vývojem domácím, nikoli vlivem polštiny¹. Shoda s polštinou je náhodná, t. j. jde o stejný, ale samostatný vývoj v obou jazycích.

Není tedy třeba ani možné se domnívati, že celé ono pásmo západoslovenské od severu trenčína. stolice až na jih stolice bratislava. a nitrans. je silně poslovenštěná polština nebo slovenština od původu, jež se dostala pod polský vliv. Jen nejsevernější část trenčína. stolice byla osazena původně Poláky, kteří se z části poslovenštili, ostatek pak jsou od původu Slováci mluvící úplně čistou slovenštinou.

¹ Praeteritální význam se vyskytá v nářečí hornoblanic, nikoli pravidlem. Nejčastěji má tento tvar význam kondicionální: *ach to udělal* (= abych to udělal), *mychme zmrzli* (= my bychom zmrzli) apod.; viz l. c. 77. Ale tato okolnost nic neznamena pro naši otázku.